

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Vliv rodinného prostředí na rozvoj osobnosti adolescentů

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. František Vízdal, CSc.

Vypracoval:

Bc. Zdeněk Badal

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Vliv rodinného prostředí na rozvoj osobnosti adolescentů“ zpracoval samostatně a použil jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této diplomové práce. Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

V Brně dne 23.3.2010

.....

Bc. Zdeněk Badal

Poděkování

Děkuji panu Doc. PhDr. Františku Vízdalovi, CSc. Za velmi užitečnou metodickou pomoc, poskytnutou při zpracování méjí bakalářské práce.

Bc. Zdeněk Badal

Obsah

Úvod	2
1. Rodina	4
1.1. Struktura rodiny	6
1.2. Rodina jako systém	7
1.3. Výchova v rodině	9
2. Adolescence	13
2.1. Vývojové změny v období dospívání	15
2.2. Psychický vývoj v období adolescence	18
2.3. Rozvoj osobnosti adolescentů	19
3. Způsob výchovy ve vztahu k rozvoji osobnosti	24
3.1. Cíl průzkumu	25
3.2. Příprava průzkumu	26
3.3. Provedení průzkumu	27
3.4. Zpracování shromážděného materiálu	27
4. Výsledky průzkumu a jejich interpretace	53
Závěr	58
Resumé	61
Anotace	62
Seznam použité literatury	63
Seznam příloh	65

Úvod

Práce, kterou držíte v ruce, je koncipována jako náhled do problematiky rodinného soužití rodičů a dospívající mládeže. Jádrem tématu jak již název této práce obsahuje je vliv rodinného prostředí na rozvoj osobnosti adolescentů. Má vymezit a charakterizovat rodinu jako sociální systém spoluutvářející lidskou osobnost, pojmenovat formy, dílčí prostředky, metody a postupy vedoucí k rozvoji osobnosti. Dále pak vymezit pojem adolescence se všemi procesy změn probíhajícími v tomto složitém období dospívání. Práce se věnuje vzájemným vazbám rodičů a dospívající mládeže, způsobu výchovy v rodině, zahrnuje emoční klima v společných činnostech, v jejich vzájemné komunikaci a interakci.

Téma mé práce jsem zvolil v návaznosti na dosavadní studium sociální pedagogiky, v rámci kterého jsem se ve své bakalářské práci zabýval vlivy působícími na rozvoj osobnosti dítěte. V této souvislosti jsem narazil na problematiku vzájemného soužití rodičů a dětí. Jako klíčový problém v rozvoji osobnosti a s ním spojená pozitiva i negativa je možné spatřovat ve způsobu výchovy v rodině. Významnou roli zde sehrávají emoční vztahy a vzájemná interakce rodičů a dětí. Průzkum pro zpracování empirické části bakalářské práce jsem prováděl u učňovské mládeže, tzn. adolescentů nikoliv u dětí a to z toho důvodu, že i dospívající mládež ovlivňuje stejné společenské prostředí jako děti. Na základě takto získaných zkušeností a znalostí jsem se rozhodl v tématu vlivu prostředí na rozvoj osobnosti pokračovat, nikoli jej však dále rozšiřovat, ale spíše zúžit a konkretizovat. Zaměřil jsem se proto ve své práci pouze na vliv rodinného prostředí a to ve vztahu k rozvoji osobnosti adolescentů.

Práce je rozvržena do několika kapitol, ve kterých se postupně zabývám problematikou rodiny, její strukturou funkcí rodinného systému a výchovným působením. Dále se věnuji problematice dospívání v období adolescence, vlivům působícím na rozvoj osobnosti, především procesu socializace a vzájemné interakci v rámci rodiny. V této souvislosti kladu značný význam způsobu výchovy v rodině, výchovným předpokladům rodičů, způsobu výchovy a emočnímu vztahu k dítěti, v našem případě dospívající mládeži. Jako možnost srovnání výchovného působení

rodičů k dalším podmínkám vývoje osobnosti adolescentů vidím právě vzájemné vztahy, studijní prospěch, a zájmové činnosti.

Práce má nalézt odpovědi na otázky: Jakým způsobem se podílí výchova v rodině na rozvoji osobnosti adolescentů a jaký je rozdíl ve způsobu výchovy dle studijních výsledků adolescentů? Studijní výsledky jsou zde pojímány jako objektivní veličina ve formě studijního průměru, který je do značné míry odrazem emočního vztahu a výchovného řízení v rodině.

Odpovědi na zvolené otázky se pokouším nalézt pomocí provedení empirického průzkumu u žáků středních škol, tzn. adolescentů. Jako metoda sběru potřebných dat mi poslouží dotazník zjišťující způsob výchovy v rodině a položky tuto výchovu ovlivňující, nebo s ní související. Předpokladem je, že žáci vystavení kladnému emočnímu vztahu a středním formám řízení rodičů dosahují dobrých studijních výsledků. Naopak žáci vystavení zápornému emočnímu vztahu a extrémním formám řízení v rodině dosahují horších studijních výsledků. Stejně tak se pokouším prokázat rozdíl ve způsobu rodinné výchovy mezi chlapci a dívkami.

Vzájemnou interakcí rodičů s dětmi a dospívajícími, výchovou a jejím způsobem, začleněním jedince do společnosti a problematikou s tímto spojenou se zabývá řada autorů: problémy spojené s výchovou (Čáp, Mareš, Boschek), rozvoj a vývoj osobnosti řeší (Helus, Kohoutek, Macek, Říčan), problematiku rodiny řeší (Možný, Sobotková, Šmolka), sociálně pedagogickou problematikou se zabývá (Kraus, Poláčková, Přadka, Knotová). Pro svoji práci čerpám poznatky z prací těchto a dalších autorů, především Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy v rodině od Čápa a Boschka se stal základem pro provedení empirického průzkumu. Společně se mnou sestaveným dotazníkem má vést k objasnění otázek, které si tato práce klade.

1. Rodina

Rodina je významná společenská instituce ve všech typech společenských struktur, funguje jako nejvýznamnější socializační činitel a pro člověka je nenahraditelná v oblasti socializace a rozvíjení osobnosti.

Rodinu můžeme definovat různými způsoby. V zákoně o rodině je definována jako základní článek společnosti. Všeobecná deklarace lidských práv ji definuje jako přirozený základní prvek společnosti, což je v podstatě to stejné a nijak se tyto definice neliší ani jinde v Evropě a to nejen z důvodu že se jedná o právní pojem. „V právnické literatuře se rodina nedefinuje, ale s oblibou se používá pojem rodinná kolektivita, nebo určení – rodina jako základní článek společnosti /12, str. 39/. Je ovšem velmi důležité, jakým způsobem k definování rodiny přistupujeme. Jednotlivé vědní disciplíny jako psychologie, sociologie, ekonomie, atd. definují pojem rodiny poněkud rozdílně.

Psychologický slovník definuje rodinu jako společenskou skupinu spojenou manželstvím nebo pokrevními vztahy, odpovědností a vzájemnou pomocí /5, str. 512/. Tato definice koresponduje s podobnými názory a pohledy jako např. s pohledem sociální pedagogiky, kde podle B. Krause „je rodinu současnosti možno považovat za institucionalizovaný sociální útvar nejméně tří osob, mezi nimiž existují rodičovské, příbuzenské nebo manželské vazby. Základem rodiny ve všech dosud známých společnostech je dyadický pár – muž a žena, tj. nějaká forma manželství nebo partnerství osob opačného pohlaví, které má trvalejší ráz, a na příbuzenství. Výrazným znakem každé rodiny je existence nejméně jednoho dítěte bez zřetele na jeho věk“ /12, str.39/.

Rodina tvoří ohraničený prostor rodinné intimity oddělený od veřejného prostoru, ve kterém člověk nachází útočiště před nepříznivými vlivy okolí. Hranice tohoto prostoru nejsou neprostupné a rodina se jimi nedokáže uchránit před vlivy sociálního a kulturního prostředí a ani to není jejím úkolem, rodina je součástí prostředí. Dokáže však poskytnout útočiště a pomoc především v sociálně slabém prostředí. Rodiče v rámci tohoto prostoru zajišťují výchovu a rozvoj svých dětí na základě

vlastních osobnostních předpokladů zahrnujících sociální a kulturní tradice rodiny. Na rodinu působí všechny podmínky působící i na jiné typy prostředí. Rodinné prostředí člověka utváří a formuje. Pomáhá uspokojovat potřeby svých členů a vytváří předpoklady pro vstup jedince do společnosti. Dobrá rodina znamená dobrý začátek do života, dobrý hodnotový systém, který nás ovlivňuje v průběhu celého života.

Soudržnost rodiny se udržuje tím, že plní základní funkce, což znamená plnění společenských očekávání, požadavků a potřeb rodinných příslušníků. V současnosti můžeme hovořit o následujících funkcích. Biologická, reprodukční funkce rodiny je významná nejen pro jednotlivce tvořící rodinu, ale i pro společnost jako celek utvářením reprodukčního základu a zajištěním biopsychické potřeby muže a ženy. Socializační funkce rodiny zajišťuje pro děti specifické socializační a výchovné prostředí. Je to právě výchova a to již od raného dětství, která zajišťuje celkový proces začleňování jednotlivce do společnosti. Kulturně výchovná funkce rodiny zabezpečuje základní péči o děti a jejich výchovu. Je dána především osobnostními a vychovatelskými kvalitami obou rodičů, jejich vzájemnými vztahy, společenskými a mravními postoji. Ekonomická a ochranná funkce rodiny zahrnuje řadu aspektů spojených s uspokojováním základních potřeb a nároků. Rodinu chápeme jako významný prvek v rozvoji ekonomického systému společnosti, zajišťuje také základní životní potřeby nejen dětí, ale všech členů rodiny. Společenská funkce spočívá v začlenění rodiny do společnosti jako základního článku této společnosti. Neměl bych zapomenout také emocionální funkci rodiny, která je základní a nezastupitelná, zajišťuje pocit lásky, bezpečí a jistoty. Vždy je lépe, pokud tyto funkce zajišťuje úplná a řádně fungující rodina.

Nás bude zajímat, jakým způsobem rodina působí na rozvoj osobnosti dítě, v našem případě adolescentů. Rodina je prostředí, ve kterém se člověk rodí bez možnosti volby a přichází tak do prostředí zformovaného rodiči na základě sociálních a kulturních vlivů dané společnosti. Pokud je zde používán pojem dítě, pak pouze z toho důvodu, že se jedná o kontinuální vývoj v působení na rozvoj osobnosti od narození do doby, než dítě opustí rodiče a začíná žít samostatný život.

1.2. Struktura rodiny

Z hlediska historického vývoje rodiny můžeme používat pojem širší rodina. Jedná se o soužití více generací pod jednou střechou na základě příbuzenských vazeb. Tato sociální rodinná vazba měla v minulosti zajistit ekonomickou a kulturně sociální soběstačnost rodiny. V této souvislosti můžeme hovořit o tradiční rodině, případně o rodině rozšířené. Velikost rodiny, její hodnoty a výchovu v rodině musíme dávat do souvislosti se sociálními, kulturními a ekonomickými činiteli. Ve struktuře širší rodiny měnili její členové v průběhu života své sociální role, v rámci kterých vykonávali činnosti zajišťující chod rodiny. Můžeme konstatovat, že struktura rodiny se mění v čase a prostoru. Jinou strukturu měli a mají rodiny ve městech a jinou na vesnici, toto souvisí s možností bydlení, zaměstnání, studia a dalšími činiteli ovlivňujícími velikost rodiny, počet osob v jedné domácnosti a další. Za tradiční širší rodinu můžeme považovat např. rodinu soukromého zemědělce hospodařícího na vesnickém statku, kde žijí v jedné domácnosti prarodiče, jejich děti a vnoučata. Postavení členů takovéto rodiny nemusí být rovnoprávné, ale stejně tak může být velmi dobře funkční. Dochází zde ke vzájemné spolupráci mezi sebou v rámci společensky uznávané dělby práce. Tato spolupráce se přenáší z tradiční rodiny do rodiny moderní, kde přetrvává v určité pozměněné formě.

V současnosti dochází ke zmenšování rodiny, širší rodina není sice nic výjimečného, přesto prochází dnešní rodina značnými kvantitativními a kvalitativními změnami. Moderní rodinu označujeme jako rodinu nukleární, která zahrnuje otce, matku a děti, můžeme také hovořit o manželské rodině. Jedná se o trend zmenšování rodiny, kdy již nežijí rodiče a prarodiče v jedné domácnosti spolu s dětmi, také se stále snižuje počet dětí v rodině. V současnosti připadá podle statistik na jeden manželský pár 1,2 dítěte, což nemůže zajistit reprodukci současné populace. Nepříznivým trendem současnosti je také stále častější rozpad manželství a změna partnerů. Děti tak vyrůstají v neúplných rodinách, případně nejsou vychovávány oběma biologickými rodiči. Všechny tyto jevy mají nepříznivý vliv na výchovu a rozvoj osobnosti jedince. Již současná generace rodičů pocházející z rozvrácených rodin a nezná tak některé vzorce chování z důvodu, že je nemohli odpozorovat z interakce a komunikace vlastních rodičů.

Charakteristickým znakem současné rodiny je dlouhodobá demokratizace rodiny projevující se změnou postavení muže uvnitř rodiny. B. Kraus tuto situaci popisuje takto „muž ztratil dřívější výsostné postavení v rodině. Žena získala některá práva, ale i povinnosti, které dříve náležely jen muži. Také děti se stále aktivněji podílejí na organizování rodinného života a vztah mezi rodiči a dětmi je více partnerský. Pokles autority otce v rodině však neznamená, že by v ní ztratil na významu. Přítomnost obou rodičů...je pro děti nenahraditelná. Oba rodiče se také stávají představiteli možného partnerského vztahu, který dítě od první chvíle svého života sleduje a na kterém se samo učí, jak takový vztah vypadá a jaká jsou pravidla jeho fungování“ /11, str. 84/. Nutno dodat, že dítě vyrůstající v rodině je v období adolescence natolik vyztřelé, že již chápe a dokáže porozumět veškerým pozitivům i negativům v rodině a v rámci její struktury se stává autonomním členem, který fungování rodiny významně ovlivňuje.

V rámci struktury rodiny se musím také zmínit o dezintegraci rodiny, jedná se o rozvolnění vztahů v rodině. Tento jev, můžeme přiřadit spíše k fungování moderní rodiny, kde ubývá chvil, ve kterých se schází celá rodina pohromadě a nedochází tak ke vzájemné komunikaci týkající se běžných životních situací, prožívání vzájemných radostí a starostí, z toho plynoucí pomoci a spolupráce. Manželé a děti tak žijí vedle sebe, místo aby žili spolu. Vzájemně se spíše míjejí zaneprázdnění vlastními zájmy a povinnostmi. Tento jev můžeme nazvat jako „atomizace života v rodině“ /11, str. 84/. Nebezpečí tohoto jevu spočívá v tom, že mladí lidé tento způsob života považují za samozřejmý a zcela běžný. Rodina tak přichází o určitou část pozitivní emoční stránky vzájemného soužití.

1.2. Rodina jako systém

Pokud použijeme pro definici rodiny slovo systém jako množinu prvků, které jsou ve vzájemných vztazích nebo jako síť vztahů uspořádaných v určitý celek přibližujeme se do oblasti rodinných systémů. Rodinu jako systém popisuje Sobotková /23, str. 24 - 27/. Zvláštnosti sociálních systémů jsou dány propojením prvků veřejných, soukromích, sociologických a psychologických. Rodinný systém se vyvíjí v prostoru a čase, v biologickém a sociálně – historickém kontextu. Rodinné systémy jsou

poměrně organizačně složitě, dochází zde ke vzájemné interakci jednotlivých činitelů, vytváření spletitých vzájemně propojených vztahů, žádná ze situací se neopakuje, složky rodinného systému nejsou fixní. Rodinné systémy jsou adaptabilní a otevřené, vyvíjí se a mění na základě citlivých reakcí na podměty vnějšího i vnitřního původu. Jejich otevřenost podmiňuje životaschopnost systémů. Jedná se také o systémy průběžné informační výměny. Funkčnost rodinného systému závisí na míře rodinné interakce.

„Velmi podstatnou charakteristikou rodinných systémů je míra jejich otevřenosti a uzavřenosti. Většina rodin úspěšně balancuje mezi oběma póly kontinua. V uzavřenějším systému se sice může někdo cítit bezpečněji, ale časem se tyto rodiny stávají rigidními, nejsou schopné přiměřeně reagovat na změny a neumožňují rozvoj svých členů. Snižuje se schopnost snášet stres, také kvůli nedostatku kontaktu s okolím až izolaci – rodina nemá dostatečnou podpůrnou síť a je zranitelnější v krizích. Otevřené systémy jsou adaptabilnější, schopné přijímat nové zkušenosti, měnit ty vzorce, které se ukáží jako nefunkční či nevhodné. Protože funguje výměna informací s okolím, bývá dobrá dostatečná podpůrná síť, která umožní kompenzovat dočasné slabosti ve fungování rodiny /23, str.26/“.

Každý systém, stejně tak i rodinný se skládá ze subsystémů. Můžeme hovořit o manželském subsystému založeném na harmonickém vztahu muže a ženy, který hraje významnou roli ve všech vývojových fázích životního cyklu rodiny a ovlivňuje i vývoj dětí. S narozením dítěte se manželský subsystém rozšiřuje a mění na subsystém rodič a dítě. Tento subsystém ovlivňuje vývoj dítěte a jeho socializaci stejně tak i vnitřní stabilitu rodiny. Vytváří se sourozenecký subsystém, kde se dítě učí spolupráci, soutěžení, komunikaci a vzájemné podpoře. Takto získané interpersonální zkušenosti a dovednosti uplatňuje jedinec i v jiných sociálních situacích. V rodině se utvářejí nerůznější subsystémy založené na interpersonálních vztazích ovlivňující chod celého subsystému ve vzájemné interakci dílčích činitelů.

Rodinný systém utváří dynamický celek, ve kterém prochází jednotlivé subsystémy neustálým vývojem. Vzhledem k fungování rodiny jsou důležité hranice jednotlivých subsystémů. „Vnější hranice rodinného systému chrání integritu rodiny, vnitřní hranice rozlišují jednotlivé subsystémy. V ideálním případě by hranice mezi

subsystémy měly být pevné, ale flexibilní. To znamená jasně vymezené, ale v případě potřeby pozměnitelné /23, str. 28/“.

V rámci subsystému mají členové rodiny určeny své sociální role, v jednotlivých subsystémech jsou však tyto role odlišné a bývají osobně také jinak uspokojivé. V jednom subsystému můžeme být v roli rodiče, v jiném v roli syna či dcery a v dalším v roli vnoučete nebo sourozence. Všechny subsystémy, v nichž je člen rodiny takto zastoupen se nachází v určité interakci a jsou vzájemně propojeny, přitom hrají určitou roli v udržení integrity a rovnováhy rodinného systému.

Rodina jako sociální systém je jedinečný proces, ve kterém se uskutečňují neustálé změny, mezi členy rodiny probíhá vzájemná interakce, na jejímž základě se uskutečňuje socializace jedince, dochází k rozvoji osobnosti. Členové rodiny na sebe vzájemně působí, vytvářejí prostředí rodiny. V rámci svých rolí utvářejí jednotlivé subsystémy, které se vzájemně ovlivňují, stejně tak působí na společenský systém, jehož je rodina součástí a je jím, jeho hodnotami a kulturou zpětně utvářena. Tento způsob vzájemné interakce jednotlivých systémů a subsystémů má v konečném důsledku vliv na rozvoj osobnosti a výchovu v rodině. Dochází zde ke složitým vztahům mezi částmi a celkem. Celek je víc než prostá suma částí, záleží na jejich uspořádání, na struktuře celku. Funkční rodina tak tvoří konzistentní celek složený z jednotlivých členů. Smyslem a účelem takového celku je vytvoření stabilního prostoru pro harmonický a plnohodnotný rodinný život.

1.3. Výchova v rodině

Rodinu jak již bylo zmíněno, chápeme jako základní socializační činitel v utváření osobnosti, jde o primární prostředí, ve kterém probíhá výchova, která je charakterizovaná jako „záměrné, více či méně systematické rozvíjení citových a rozumových schopností člověka, utváření jeho postojů, způsobů chování, v souladu s cíly dané skupiny, kultury“ /5, str. 680/, společnosti, jejíž je rodina součástí. Metody a postupy nazýváme způsob výchovy, tento pojem označuje celkové výchovné působení na dítě nebo mladistvého.

Výchova stejně tak jako socializace je celoživotní proces. „Tento dynamický proces vědomé a řízené socializace zahrnuje všechny činnosti, které člověka utvářejí pro život v konkrétní společnosti“ /12, str. 24/. Výchovu v rodině můžeme chápat jako interakční proces, který probíhá mezi rodiči a dětmi v určitém čase. V rámci výchovy dochází k rozvoji mentálních složek charakteru člověka a kultivace složek osobnosti. Rodiče vytvářejí aktivity a opatření, které jsou cílevědomě zaměřené na ovlivňování osobnosti dítěte. V našem případě se budeme zabývat způsobem výchovy v rodině ve vztahu k adolescentům. Zásadní roli ve výchově hraje osobní příklad rodičů. Oba rodiče si musí uvědomovat, že „dítě není od přírody ani nevinné, ani náchylné ke zlu. Jde o to probouzet a rozvíjet v něm výchovou rozum. V míře jak dítě rozum nabývá, stává se odpovědným za své činy výchova, je tedy rozhodující z devadesáti procent se lidé stávají tím, čím jsou, skrze výchovu“ /6, str. 26/.

Výchova se většinou chápe jako záměrné, k určitému cíli směřující působení dospělých na děti, s použitím určitých výchovných prostředků a metod. Spolu s náhodnými vlivy prostředí patří mezi vnější podmínky, které formují a determinují vývoj osobnosti. Výchova se dělí na záměrnou a spontánní.

Záměrná výchova předpokládá, že vychovávatel má na zřeteli určitý cíl, a k jeho dosažení používá různé výchovné prostředky. Uplatňuje se hlavně ve škole. V rodinách nebývají cíle a prostředky jednoznačně vymezené. Spontánní výchova, též chápána jako výchova v širším slova smyslu, zahrnuje jakékoli působení jednoho člověka na druhého. Není řízená, promyšlená, ani cílená. Naopak se chápe ve smyslu vzájemné interakce, kdy rodič působí na dítě stejně jako dítě na rodiče.

Výchova je složitý proces, který má mnoho forem, metod, prostředků a ovlivňuje ji řada činitelů. Zvláště pak výchova v rodině, použiji pojem rodinná výchova, je kontinuální proces v prostředí konkrétní rodiny kde se utváří osobnost člověka v čase od narození po dovršení dospělosti. O struktuře rodiny a změnách, které v rodině probíhají, jsem se v této práci již zmiňoval. V následující kapitole se dostaneme k tématu adolescence a utváření osobnosti adolescentů. Všechny tyto faktory ovlivňují proces rodinné výchovy.

Způsob výchovy „označuje celkové výchovné působení na dítě nebo mladistvého...vyjadřuje to podstatné ve výchově, co ovlivňuje volbu dílčích výchovných prostředků a metod, jejich množství a kvalitu“ /3, str. 7/. Způsob výchovy zahrnuje vzájemné vztahy mezi rodiči a dětmi, požadavky, názory, emoční vazby, postoje. Do způsobu výchovy řadíme i styly výchovy jako autokratický, liberální a demokratický. V dějinách, již od starověku byla uplatňována tradice přísné výchovy a poslušnosti vůči autoritě. Můžeme hovořit o uplatňování autoritářské výchovy, pod kterou „rozumíme výchovu založenou na převládajícím uplatňování příkazů, zákazů a trestů, opírající se o ovládnutí dítěte hrozbou zavržení či odmítnutí lásky“ /6, str. 46/, tento způsob výchovy má na dítě a rozvoj osobnosti negativní vliv. Oproti tomu přicházeli např. J. A. Komenský, nebo J. H. Pestalozzi a další s daleko mírnějšími způsoby výchovy založenými na kladném přístupu k výchově dětí s pozitivními emočními prvky. Komenského učení nás přibližuje k demokratickému stylu řízení. „Výchova charakterizovaná kladným emočním vztahem a řízením bez krajní síly odpovídá humanistické koncepci člověka ve filozofii. Naproti tomu záporný emoční vztah k dítěti a krajně silné výchovné řízení odpovídá negativnímu hodnocení člověka a Pesimistickému pohledu na možnost jeho vývoje“ /3, str. 13/. Výchova v současnosti je charakteristická příklonem spíše k liberálnějšímu stylu výchovy, což je dáno formou společenského vývoje a způsobu života.

Všeobecně chápeme způsobem výchovy vše to podstatné ve výchově, co ovlivňuje volbu jednotlivých prostředků anebo postupů. Projevuje se volbou a způsobem použití výchovných prostředků, postupů a metod, tomu odpovídajícím prožíváním a chováním dítěte, které opět ovlivňuje prožívání a chování dospělého. Jednotlivé formy způsobů výchovy odlišují různé formy výchovného působení různých dospělých. To podstatné ve výchově je podle J. Čápa emoční vztah k dítěti a způsob výchovného řízení.

Interakce rodičů a dětí podstatně ovlivňuje způsob výchovy, působí na specifické výchovné postupy a prostředky, ale též na mnohé neuvědomované, ale přitom silně působící, momenty jejich vzájemné interakce a komunikace. Ovlivňuje psychický stav dítěte, jeho vztahy a činnosti, formování nejrůznějších vlastností osobnosti.

Způsobem výchovy se zabývá řada autorů J. Čáp, společně s P. Boschekem vytvořili Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy v rodině. Tento dotazník se dá použít všude tam, kde záleží na poznání osobnosti, jejího vývoje a podmínek v něm působících, neboť interakce rodičů s dítětem a rodinná výchova patří k činitelům podstatně ovlivňujícím osobnost.

J. Čáp /3/ ke způsobu výchovy uvádí, že způsob výchovy ovlivňují ve vzájemné interakci společenskohistorické podmínky od ekonomických, politických a kulturních až po výchovné tradice, osobní zkušenosti a vlastnosti rodičů, vlastnosti a zkušenosti vychovávaných dětí, jejich chování obecně a zvláště ve vztahu k rodičům. Způsob výchovy je tak ovlivněn makrosociálními podmínkami, osobností otce a matky, jejich temperamentem, názory, zkušenostmi a navyklými způsoby komunikace. Způsob výchovy v rodině silně působí na prožívání a chování dítěte, na vývoj nejrůznějších aspektů jeho osobnosti.

2. Adolescence

Adolescence je obdobím mezi dětstvím a dospělostí, obdobím ve kterém není jedinec dostatečně sociálně stabilizován, již není dítětem, ale také se dosud nestal dospělým člověkem. Z hlediska vývoje osobnosti si adolescent prošel v průběhu dosavadního života několika stádií vývoje, od prenatálního vývoje, raného dětství, předškolního věku, mladšího, středního a staršího školního věku. Nachází se tak před prahem dospělosti.

Pro období adolescence můžeme použít také termín dospívání. U jednotlivých autorů se vymezení období adolescence zpravidla liší v rozmezí jednoho až dvou let, je zde také rozdíl v pojetí evropské a americké odborné literatury respektive české a světové. Podle psychologického slovníku je termín adolescence „v české literatuře období mezi pubescencí, která se vyděluje jako samostatná fáze, a ranou dospělostí; nástup sekundárních pohlavních znaků, dosažení pohlavní zralosti, dozrávání rozumových schopností a dotváření integrity osobnosti; u dívek mezi 12. a 18. Rokem, u chlapců mezi 14. a 20. rokem. V anglické literatuře je adolescence označovaná jako celé dospívání včetně období u nás označovaného jako pubescence /12, str. 18/.“

Adolescence je období plné změn a to jak vnitřních biologických a psychických, tak i vnějších sociálních. Dospívání a změnám v tomto období stojí za to se následně věnovat podrobněji, neboť dospívající člověk si tyto změny velmi intenzivně uvědomuje, vnímání a prožívání těchto změn, reakce okolí na tyto změny má značný vliv na rozvoj osobnosti jedince. Dospívající člověk si uvědomuje sám sebe v nových souvislostech vzájemné interakce a komunikace s druhými lidmi. Je si vědom svých emocionálních prožitků, klade si otázky - Kdo jsem? Jaký bych měl být? Jak mě vidí druzí? Jsou to otázky, jejichž zodpovězení má vytvořit určitý reálný, ideální a předpokládaný obraz osobnosti.

Období adolescence je v životě člověka velmi významnou životní fází, adolescence je přechod mezi dětstvím a dospělostí. Jedná se o životní etapu plnou závažných změn v rozvoji osobnosti. V tomto období probíhá proces socializace

a základní orientace v sobě samém. Začátek dospívání je charakterizován somatickými změnami, dosažení těchto změn dává možnost pro k dalšímu rozvoji osobnosti. Během tohoto období dochází k postupné internalizaci sociálních norem a morálky. V souvislosti s postupným rozvíjením kognitivních funkcí, právě v období adolescence mohou internalizovat obecné i abstraktní normy a principy.

Věk dospívání se najednou stává složitou životní etapou jak pro dítě, které si probíhající změny mnohdy ani neuvědomuje, tak i pro rodiče. Dospívající se postupně separuje od svých rodičů. Adolescent se v tomto období pohybuje mezi tím, co je důležité pro něj samotného a co po něm chtějí a vyžadují ostatní. Tyto dvě oblasti zájmů se v různé míře doplňují, nebo si vzájemně odporují a jsou od sebe více či méně vzdálené.

V období adolescence se stále více utvářejí zájmy dospívajícího a sílí určitá opozice vůči rodičovským rozhodnutím, přehodnocuje své studium na střední škole nebo učilišti a srovnává své zájmy se zájmy rodičů. Záleží na dospívajícím samotném a jeho vztahu k rodičům, jak bude řešen tento vnitřní konflikt, který může nabývat různých podob. V tomto období se mnění i role rodičů vůči dětem, dá se říci že „z rolí králů a královen se rodiče přeorientovávají do role pastýře“ dávají dětem volnost a důvěru a ustupují od direktivního způsobu výchovy, jejich výchovná autorita ustupuje pomalu do pozadí v rámci rozvoje osobnosti dospívajících.

Jedná se o období, které také můžeme nazvat obdobím utváření vlastní identity. Podle Eriksona, který „považoval ujasnění vztahu k sobě a hledání vlastní identity za základní vývojový úkol období adolescence. Dospívání popisoval jako základní konflikt mezi potřebou integrace sebe samého a potřebou vyrovnat se s nejasnými požadavky společnosti tak, aby byl adolescent schopen najít a akceptovat svoje vlastní místo a hodnotu jako člen tohoto společenství /15, str. 62/“. Otázkou je jaké podmínky vytváří, nebo je schopna vytvořit dospívajícímu jedinci společnost. Utváření identity je tak determinováno nejen subjektivně, ale i objektivně.

2.1. Vývojové změny v období dospívání

V průběhu celého života prochází každý jedinec dynamickým vývojem a to jak biologickým, tak i duševním. Tento vývoj můžeme u lidského jedince rozdělit do tří stadií. Stadium vzestupné, jedná se o dominantní stadium rozvoje, často se dokonce za vývoj označuje jen toto vzestupné stadium. Pak následuje – zhruba řečeno – stacionární stadium, nazývané vývojové plató, a konečně sestupné stadium.

Vývojový vzestup znamená obohacení a zdokonalování. „V tělesném vývoji vznikají nové orgány a nové funkce, např. rozmnožovací...v duševním vývoji se objevují také nové funkce a činnosti, jako jsou vnímání barev, zpěv, logické uvažování, svědomí /20, str.22/“. V procesu biologického a duševního vývoje na sebe jednotlivá stadia nenavazují, nýbrž se vzájemně prolínají. Nás ovšem bude především zajímat vzestupné stadium duševního vývoje, ve kterém se zaměříme na období adolescence.

Lidský jedinec je tvorem biologickým a společenským. Biologické a sociální vlivy tvoří ve vývoji člověka, ve vývoji osobnosti funkční celek. Naše já, naše psychika, naše osobnost je hnací silou svého vlastního osobního vývoje. Duševní vývoj je determinován nejen biologicky a sociálně, ale i psychologicky. Biologické, psychologické a sociální síly duševního vývoje se různě kombinují a vzájemně proplétají. Nejzajímavějším příkladem vzájemného proplétání biologických, psychologických a sociálních determinant psychického vývoje je puberta.

Období puberty je vývojem, ve kterém dochází nejen ke kvantitativním změnám, ale i ke změnám kvalitativním, funkčním. Přesto je pro období puberty dominantní převaha vývojových dějů kvantitativních, růstových. „Pubes znamená latinsky chmýří, vousy, přeneseně ohanbí, vnější pohlavní orgány. Pubescence znamená doslova získávání dospělého typu ochlupení, přeneseně tělesné dospívání vůbec. Do jaké míry přitom člověk dospěje i psychicky a do jaké míry daná společnost uznává jeho dospělost, to jsou ovšem jiné otázky /20, str.170/“.

Pokud hovoříme o dospívání, potom se jedná o období, které vyplňuje především druhé desetiletí života a je označováno termínem adolescence. Vymezení

a specifikace tohoto období se u jednotlivých autorů různí. V evropské psychologii se adolescence tradičně oddělovala od pubescence. Světová literatura uvádí i jiná rozmezí vývojového období, jako na americkém kontinentě užívané období adolescence, které je nyní stále častěji užívané v celosvětovém měřítku. Jedná se o období dospívání ve věku od 12 do 18, někdy také do 20 i 22 let.

Pubescenci jako vývojové stadium můžeme ohraničit podle Příhody jedenáctým a patnáctým rokem věku. Stanovení této hranice je poněkud problematické. Jedenáctý, ani patnáctý rok neznamena žádný významný předěl v tělesném vývoji, snad jen ten, že horní hranicí pubescence by mělo být dovršení reprodukčního vývoje.

Dospívání zabírající podle Kohoutka zhruba třetí pětiletí života, je proces, v němž se člověk proměňuje z dítěte v mladého člověka, s výraznými ženskými nebo mužskými znaky, schopného plodivé činnosti. Jeho tělesný vývoj se dosažením pohlavní zralosti nezastavuje, ale pokračuje dál. Teprve ve čtvrtém pětiletí života – adolescenci – se vývoj započatý pubertou ustaluje, dotváří a dovršuje /9, str.59/. Na období kolem jedenáctého a patnáctého roku však můžeme popsat nejmarkantnější rysy tělesného i duševního vývoje.

Součástí vývojových změn je také biologický vývoj, jehož důležitým činitelem je lidský mozek, který urychluje, usměrňuje nebo naopak brzdí vývoj organismu. Mozek řídí organismus a jeho vývoj ve spolupráci s hormonálním systémem což je systém žláz s vnitřní sekrecí. Nejdůležitější z jeho žláz je podvěsek mozkový (hypofýza), která produkuje největší počet hormonů, ovládá řadu dalších žláz a úzce spolupracuje s mozkem. Dochází k prudkému rozvoji doposud pomalu rostoucích pohlavních žláz. Protože hormonální systém také úzce spolupracuje s nervovým systémem, hovoříme tak souhrnně o neurohormonálním systému. Biologická determinace duševního vývoje tak především spočívá v tom, že se vyvíjí mozek, nositel psychiky, a celý neurohormonální systém řízení organismu.

V období puberty dochází ke zrychlení růstu, především počátek puberty je charakterizován tzv. pubertálním zrychlením – akcelerací růstu. Mnozí autoři zabývající se problematikou tělesného vývoje jako Říčan, Kohoutek, ale i další uvádí stejné růstové parametry, což vychází z dobře zmapovaného vývoje dospívající populace.

Je zde patrný rozdíl mezi chlapci a dívkami, což můžeme vysvětlit větší akcelerací puberty u dívek. Dvanáctiletý chlapec měří okolo 151 cm, stejně stará dívka téměř 154 cm. Hmotnost těla stejně starých chlapců je okolo 42 kg, u dívek téměř 45 kg. Zrychlení růstu začíná u dívek přibližně o jeden až dva roky dříve než u chlapců. Do jedenáctého roku rostou děti v průměru rovnoměrně 4-6 cm za rok. V pubertě pak dorůstají o 8-12 cm za rok, což je opravdu markantní zrychlení. Tento zrychlený růst se zastavuje u dívek okolo šestnáctého roku věku a u chlapců v 18 letech, po patnáctém roce se růst zpomaluje. Se zvýšeným nárůstem tělesné aktivity dochází k velmi prudkému vývoji svalstva co do velikosti a síly a také ke změně tělesných tvarů. U chlapců dochází k rozšiřování ramen, u dívek se rozšiřují boky a rotou ňadra. Kromě růstového zrychlení, které je zřetelné, dochází k růstu a zrání vnitřních orgánů, vaječnicků u dívek a varlat u chlapců. Toto souvisí, jak jsem se již zmínil výše s činností hypofýzy a zvýšenou produkcí hormonů. Vaječnický začínají produkovat zralé vajíčka a varlata zralé spermie. Dochází k dovršení pohlavní zralosti, kterou doprovází vytváření sekundárních pohlavních znaků, jako typicky dospělé ochlupení.

Takto výrazné změny ve svém tělesném vývoji vnímají jedinci různě intenzivně a jsou doprovázeny změnami ve vývoji lidské psychiky. Na vývoj jedince působí jeho biologická výbava v závislosti na sociálním prostředí. Mladý člověk procházející tak výraznými změnami svého organismu musí umět tyto změny přijmout. V období dospívání je lidská psychika zvláště citlivá, zranitelná i tvárná a rozhoduje se na dlouhou dobu o tom, jakým směrem se bude vývoj dále ubírat.

Čáp v souvislosti s biologickým vývojem „konstatuje, že ve vývoji jedince silně působí biologické podmínky v interakci s reagováním sociálního prostředí na ně. Tato interakce podmínek značně ovlivňuje sebehodnocení vyvíjející se osobnosti, její stabilitu – labilitu i další momenty v prožívání, chování, způsobu života, ve formování osobnosti a jejich vztahů k druhým lidem, životních postojích /4, str.189/“.

2.2. Psychický vývoj v období adolescence

Vývoj lidské psychiky je neodlučitelně spjat s vývojem biologickým a to především v souvislosti s vývojem mozku, který usměrňuje duševní vývoj. Vztah mezi biologickým a psychologickým vývojem můžeme chápat podle Říčana tak, že mozek je orgánem psychiky a psychika je jeho funkcí.

Vývoj psychiky závisí na činnosti mozku do té míry, že podmínkou průběhu psychických procesů je určitá úroveň fungování mozku. Každý psychický děj je provázen určitou aktivitou mozku a změny v této aktivitě jsou spojeny se změnami psychické činnosti. Jakou povahu tato závislost psychiky na fungování mozku má, je předmětem diskusí, současně však platí, že ne každý nervový děj má vědomou psychickou odezvu.

Změny fyziologických a biochemických dějů v organismu vyvolávají změny v psychickém dění a naopak změny v psychických stavech mají za následek změny ve stavech těla. Úroveň vývoje psychiky závisí také na úrovni vývoje nervové soustavy a s rozvojem a činností mozku se zdokonaluje, což se dá dokázat zejména u procesů učení a řešení problémů. V psychice člověka se podstatným způsobem uplatňuje také hladina hormonů a neurotransmiterů např. pohlavní hormony, dopamin, serotonin a další /17, str.80/.

Pohlavní dospívání mění vztah k vlastnímu tělu a navozuje stav dospělosti, který podporuje představu o nových možnostech. Dochází k přijetí vlastního těla, fyzických změn, včetně pohlavní zralosti. Sexuální zrání se pojí se širokým spektrem důsledků prožitkových a názorových, proniká do oblasti toužení, snění a životních plánů. Přijetí takového množství tělesných změn v poměrně krátkém časovém období je pro dospívajícího jedince velká psychická zátěž. Tyto změny jsou mnohdy drastické, překvapující a jsou spojeny s prožíváním traumat a vnitřních krizí.

Psychické dospívání se projevuje velmi výrazně především v oblasti rozumové. Vnímání dospívajícího se postupně vyrovnává vnímání dospělého a to i v oblasti představ. Dochází k přesnému vnímání prostoru, času, plochy, váhy, sluchových,

zvukových a čichových vjemů. Dobře vyvíjející se jedinec je schopen myslit o věcech, které si nelze názorně představit, je schopen chápat i velmi abstraktní pojmy, jako je právo, pravda, spravedlnost. Vnímání se spojuje s úmyslnou pozorností a tím se odstraňuje jeho předcházející nesoustavnost. Při řešení problému se dospívající nespokojí s jedním řešením, které se nejspíše nabízí, ale uvažuje o různých alternativách, vytváří hypotézy a ověřuje si je v myšlenkách nebo ve skutečnosti.

Vyrovnaní se změnami svého tělesného vývoje a vnímání považuje Helus za úkol týkající se pojetí a akceptace vlastního těla jako hodnoty, kterou je třeba objevovat, uchovávat a chránit /6, str.211/. Jedinec sám tuto naléhavost pociťuje ze svého nitra, ale k zvládnutí takového úkolu potřebuje pomoc svého okolí a pomoc výchovnou.

Psychický vývoj jedince se utváří v součinnosti s prostředím. Dospívající je na základě své biologické výbavy konfrontován s reakcí okolí na svoji osobu. Velkou roli zde sehrává vzhled, což si mladí lidé v období adolescence plně uvědomují a přikládají mu mnohdy až přehnaný důraz. Již mnohokrát bylo prokázáno, že lidé vnímání svým okolím na základě biologických znaků jako hezcí a sympatičtí mají větší předpoklady být obecně ve společnosti úspěšnější. Oproti tomu jedinci s určitým postižením jsou vystaveni posměchu vrstevníků a mnohdy i dospělých což se odráží v jejich sebehodnocení a vývoji osobnosti.

2.3. Rozvoj osobnosti adolescentů

Již jsme se zde zmínili o adolescenci a popsali úskalí vývoje v tomto období. Několikrát zde byl také zmíněn pojem osobnost a byl dáván do souvislosti s vývojem či výchovou. Co vše se vlastně pod pojmem osobnost skrývá, a jaké vlivy na rozvoj osobnosti působí? Pojem osobnost je nejobecnější z psychologických pojmů a je charakterizován desítkami definic. Převážná část definic charakterizuje osobnost určitým způsobem jako celek duševního života člověka.

V psychologii je užíván termín osobnost jak v obecném, tak specifickém významu. „Osobnost je obecně člověk z psychologického hlediska, s jeho biologickými, sociálními a psychologickými aspekty, s jeho obecnými zákony učení a vývoje,

obecnými vztahy mezi schopnostmi a zájmy temperamentem a charakterem atd. Osobnost ale je zároveň určitý člověk, individuum odlišné od ostatních ve vlastnostech, zkušenostech, životním běhu atd. /4, str. 111/.“

Vízdal ve své publikaci *Techniky poznávání osobnosti* definuje osobnost takto „osobnost je organizovaný a integrovaný systém (celek) duševního života člověka, v němž je integrována biologická, sociální a psychologická stránka jeho existence v dynamickou strukturu individuálních vlastností, která je vlastní pouze jednomu člověku a kterou se odlišuje od ostatních lidí /25, str. 4/“.

Pomocí definic jsme si nastínili osobnost jako takovou. Víme, že osobnosti se člověk nerodí, nýbrž se jí stává v průběhu svého života. V období adolescence je tak osobnost do značné míry stabilizována v podobě odpovídající věku a socio-kulturním podmínkám, ve kterých jedinec vyrůstá. Většina odborníků se domnívá, že rozhodující vliv na utváření osobnosti člověka má zejména kulturní a sociální prostředí, v němž člověk vyrůstá a žije. K úloze vlivu kulturního a sociálního prostředí na utváření osobnosti Nakonečný v jeho *Základech psychologie* /17, str.189/, uvádí: „Nemají-li vrozené neuropsychické dispozice individua extrémní hodnoty, lze zvláštnosti jeho psychiky chápat jako produkt socio-kulturních vlivů, jako produkt učení (zkušeností), které se odehrávalo a odehrává v konkrétních socio-kulturních podmínkách jeho života. Velká variabilita psychických dispozic a jejich projevů v postojích a chování individua je především důsledkem socio-kulturních vlivů, nikoli vrozených (přeprogramovaných) tendencí.“

Socio-kulturní determinací lidské psychiky rozumíme příslušnost člověka ke konkrétnímu sociálnímu a kulturnímu prostředí, v němž žije. Každý člověk se rodí do určité rodiny a ta jako součást určité společnosti a kultury zprostředkovává vlivy kultury a společnosti na jedince. Tyto vlivy se uskutečňují především prostřednictvím rodinné výchovy. Později k vlivu rodiny přistupují vlivy vrstevníků, školy a školní třídy, masových sdělovacích prostředků, sociálních skupin, jichž je člověk členem a vlivy dalších podmínek jeho života ve společnosti. Jedná se o celý systém determinant, které ovlivňují vývoj jedince.

Člověk však není jen pasivním objektem, na který působí společenské a kulturní prostředí, ani se společenskému a kulturnímu prostředí pasivně nepřizpůsobuje. „Utváření osobnosti je výsledkem vzájemného obaplného působení neboli interakce jedince a socio-kulturního prostředí /1, str. 3/“. Zvláště období adolescence se dospívající jedinec setkává s vlivy působícími vně rodinného prostředí.

V průběhu vzájemné interakce jedince a socio-kulturního prostředí dochází k zespolečňování lidského jedince a k jeho začleňování do společnosti. Tento proces nazýváme socializací a jeho obsahem je osvojení si lidských forem chování, osvojení si jazyka, velkého množství poznatků, společenských norem a hodnot i kultury společnosti, v níž vyrůstá. V průběhu socializace, která probíhá po celý život jedince, dochází jak k utváření žádoucích, tak i k utváření nežádoucích vlastností člověka. Společenské prostředí i výchova mohou navozovat nejen pozitivní změny v osobnosti člověka, nýbrž jejich vliv může být i škodlivý. Působení společenského prostředí nemusí být v souladu s cíli výchovy a s harmonickým rozvojem osobnosti. V některých případech může docházet i k negativnímu vlivu sociálního prostředí, případně výchovy, na členy společnosti. Např. výchova, která směřuje k potlačování individuality, tvořivosti a aktivity vážně narušuje začleňování jedince do společnosti, tak i jeho vývoj.

Psychologickým základem socializace je sociální učení jakožto specifický druh lidského učení, při němž si člověk osvojuje předpoklady pro život ve společnosti. Učí se společné činnosti, sociální interakci a komunikaci, přejímá sociální role. Osvojuje si názory, normy a hodnoty společnosti, postoje a vzorce chování. K základním formám sociálního učení patří posilování, nápodoba a identifikace. Již od raného dětství je společensky žádoucí chování dětí dospělými posilováno a nežádoucí chování je trestáno. Dospělí, zejména rodiče, chválí nebo jinak odměňují dítě za chování, které odpovídá normám a zvyklostem rodiny nebo sociální skupiny, k níž patří. Toto odměňování působí jako posilování žádoucího chování, resp. dítě si tím upevňuje odměňované způsoby chování. Osobnost dospívajícího jedince je na základě tohoto tzv. instrumentálního podmiňování rozvinuta natolik, že sociální situace řeší racionálním způsobem přiměřeně svému intelektuálnímu rozvoji. Naproti tomu trestání má odradit od nežádoucího chování. V období adolescence však není trestání adekvátním prostředkem výchovy. Rodiče často přeceňují odměny a tresty, přičemž se toto sociální posilování u adolescentů často mívá účinkem. Nad sociálním posilováním má převahu

napodobování. Např. děti a dospívající často napodobují agresivní chování dospělých, i když jim dospělí říkají, že nemají být agresivní. Odpovídá to zkušenostem mnohých vychovatelů, kteří odedávna zdůrazňují, že není nad výchovu osobním příkladem.

Avšak „nejen rodiče, nýbrž i učitelé a členové sociálních skupin, jejichž je jedinec členem, užívají odměn a trestů k ovlivnění chování jedinců. Sociální odměny a tresty mají často silné účinky, avšak míra jejich účinnosti závisí na mnoha dalších faktorech, k nimž např. patří předcházející zkušenosti jedinců s odměny a tresty, vztah mezi objektem a subjektem výchovného působení, individuální zvláštnosti vychovávaných i vychovávajících atd. /1, str. 5/.

Vedle posilování je další vývojově nejstarší formou sociálního učení napodobování. Napodobování probíhá od raného dětství při osvojování nejrůznějších způsobů chování jedince, včetně chování ve vztahu k druhým lidem. Často nevědomě napodobujeme své rodiče, starší sourozence, jiné osoby ze svého okolí, postavy televizních a filmových příběhů atd., napodobujeme i řeč a mimoslovní komunikaci včetně projevů emocí. Na základě napodobování si dospívající člověk utváří citové vztahy k lidem i k různým činnostem (k učení, k práci). Napodobování se podílí i na vzniku různých závislostí, např. na alkoholu, drogách, kofeinu, tabáku, hrách na automatech, počítačových hrách, lécích i na vzniku fóbií a úzkostí. Navíc je napodobování často spojeno s odměňováním žádoucího chování, tedy s posilováním. Jedinec opětovně získává zkušenost, že chování shodné nebo podobající se chování druhého je odměňováno, zatímco odlišné chování je často trestáno.

Podobné napodobování je učení identifikací. Někteří autoři mezi nimi nedělají rozdíl. Nejde však o jeden a týž druh učení. Zatímco při napodobování dochází k napodobování určitých projevů chování druhého člověka (např. gest, mimiky, způsobu řeči, oblékání atd.), u identifikace dochází ke ztotožnění se s celou osobou druhého člověka, k němuž máme i kladný citový vztah. Dochází ke ztotožnění se s celou osobností člověka, s nímž se identifikujeme, tzn., že přejímáme i jeho názory, postoje, hodnotovou orientaci, způsob myšlení atd. Ztotožňovat se můžeme jak s reálnou osobou, kterou známe, tak i s postavou s filmu, literatury či historie. I když identifikace bývá většinou založena na velmi kladném citovém vztahu jedince k nějakému člověku, kterého si váží a vzhlíží k němu s úctou, existuje i identifikace

založená na rozporuplném vztahu nebo dokonce na vztahu negativním. V tomto případě jde však o rozhodnutí jedince být právě protikladem takového špatného vzoru. Např. dospívající člověk, který se v průběhu svého dosavadního života setkává s negativním způsobem výchovy v rodině vůči sobě nebo sourozencům, se může rozhodnout, že až bude v roli rodiče, bude své potomky vychovávat jiným způsobem. Snaha odlišit se od negativního vzoru vyžaduje zralejší osobnost schopnou autoregulace.

Ve styku s druhými lidmi, zejména při společných činnostech, dochází k tomu, že vyvíjející a měnící se člověk postupně přejímá různé společenské role. Vyvíjející a socializující se jedinec postupně přijímá roli dítěte, dospívajícího v rodině, roli staršího sourozence, žáka ve třídě, člena sportovního oddílu atd. Může přijmout roli výborného žáka, avšak také roli žáka neprospívajícího, vůdce třídy nebo roli třídního šaška či černé ovce, atd. Člověk může plnit v průběhu svého života současně několik rolí, z nichž některé jsou slučitelné a vzájemně se doplňují, zatímco jiné jsou obtížně slučitelné. Role zahrnuje určité povinnosti, práva, způsoby chování, které se od člověka zastávajícího určité role očekávají v jeho prostředí. Některé role člověk ochotně přijímá, přijetí jiných rolí se brání.

Socializace a přijímání sociálních rolí nejsou jen záležitostí vnějšího přizpůsobení se požadavkům společnosti. Při přijímání společenských rolí a požadavků společnosti na chování člověka, který tyto role přijímá, dochází také k zvnitřnění neboli k interiorizaci požadavků a sociálních norem, zvláště morálních. Tato interiorizace je však narušována působením mnoha rušivých podmínek, k nimž patří např. nedostatky v modelu rodičů, špatná rodinná výchova, absence působení vrstevníků s kladnými vlastnostmi, působení negativních vzorů a skupin.

3. Způsob výchovy ve vztahu k rozvoji osobnosti

Zkoumání vlivů rodinného prostředí na rozvoj osobnosti adolescentů by se dalo považovat za neúčelné, pokud bych nestanovil jasná pravidla a neurčil, jakým vlivům se v této empirické stati budu věnovat. Jak již bylo popsáno v předchozí přehledové části této práce, osobnost dospívajícího člověka utváří velké množství vzájemně působících činitelů, biologické, sociální vlivy, sebevýchova, vlastní aktivita a činnosti které člověk vykonává. Rodina zde tvoří prostředí, ve kterém dítě vyrůstá a sehrává tak roli významného socializačního činitele, kde je důležitý osobní příklad rodičů a především způsob rodinné výchovy do kterého se odráží emoční vztahy dospělých s dětmi, vzájemná komunikace a interakce.

Problematicke rodinného prostředí a způsobu výchovy jsem se věnoval již při zpracování bakalářské práce na téma Vlivy působící na rozvoj osobnosti dítěte. Rodinou a výchovou v rodině jsem se zde zbýval jako jedním, přesto významným činitelem v rozvoji osobnosti, vedle školy, vrstevníků, volnočasových aktivit a dalších vlivů. Průzkum jsem již tenkrát prováděl na učňovské mládeži, tzn. u adolescentů nikoli u dětí, protože i učně ovlivňuje stejné společenské prostředí jako děti. Na rozdíl od dětí však na adolescenty působí daleko více a intenzivněji vlivy z vnějšku rodinného prostředí, jako jsou vrstevníci a s nimi působící společenské a kulturní prostředí, subkultura současné mládeže. Z odpovědí žáků se daly vysledovat v prostředí rodiny a v rodinné výchově určité nežádoucí vlivy ovlivňující jejich hodnotovou orientaci.

Interakcí rodičů s dětmi a dospívajícími, výchovou a jejím způsobům se zabývá řada autorů. J. Čáp zabývající se výchovou uvádí: „Výchova obecně a rodinná výchova zahrnuje mnoho forem, dílčích prostředků, metod, postupů“ pro lepší orientaci můžeme vše shrnout pojmem rodinná výchova. „Rodinná výchova se může vyjádřit i v jiných pojmech jak toto téma pojmají další autoři: postoje rodičů k dítěti (Schaefer, Bell, Roe, Siegelman, Kotásková, Boschek aj), sociální interakce a komunikace, po případě pedagogická komunikace (Mareš, Křivohlavý), pedagogické situace (Langová)“ /3, str. 9 /.

Pro účely výzkumu věnovanému vývoji mládeže vyvíjel J. Čáp s kolektivem spolupracovníků dotazník zaměřený na výchovu. Výsledkem je Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy v rodině, který zkoumá výchovné řízení a emoční vztah otce a matky jednotlivě a způsob výchovy obou rodičů. „Dotazník přináší potřebné údaje všude tam, kde záleží na poznání osobnosti, jejího vývoje a podmínek v něm působících, neboť interakce rodičů s dítětem a rodinná výchova patří k činitelům podstatně ovlivňujícím osobnost vcelku i její subsystemy.

3.1. Cíl průzkumu

Cílem empirické části této práce je na základě průzkumu prokázat, jakým způsobem se podílí vlivy rodinného prostředí na rozvoji osobnosti adolescentů, a to především vliv výchovy ve vztahu k některým dalším činitelům, které působí na rozvoj osobnosti adolescentů v rámci rodiny. Dále pak na základě zjištěných faktů navrhnout opatření k posílení vlivů žádoucích, případně eliminování vlivů nežádoucích.

Cílem průzkumu bude zodpovědět následující otázky:

1. Jakým způsobem se podílí výchova v rodině na rozvoji osobnosti adolescentů?
2. Jaký je rozdíl ve způsobu výchovy v rodině dle studijních výsledků adolescentů?

Formulace hypotéz:

1. Dobrý prospěch mají častěji žáci s kladným nebo extrémně kladným emočním vztahem rodičů, bez krajních forem výchovného řízení.
2. Špatný prospěch mají naopak žáci se záporným emočním vztahem rodičů a extrémními formami řízení.
3. Mezi pohlavími jsou rozdíly ve způsobu rodinné výchovy.

3.2. Příprava průzkumu

Při přípravě průzkumu jsem se rozhodl shromáždit potřebná data pro testování hypotéz pomocí dotazníku. Pro provedení průzkumu jsem zvolil výběrový soubor adolescentů. Jako způsob výběru ze základního souboru středoškolské mládeže jsem se rozhodl zvolit několik skupin žáků, tzn. několik školních tříd na různých školách. Pro zajištění adekvátního výběru měl sloužit stejný věk a dostatečný počet respondentů ve výběrovém souboru.

Dotazník pro účely zpracování diplomové práce jsem sestavil z Dotazníku pro zjišťování způsobu výchovy v rodině, jehož autory jsou J. Čáp a P. Boschek. Dotazník obsahuje čtyřicet položek a respondent zapisuje odpovědi ve dvou sloupcích, po jednom pro otce a pro matku. Vyhodnocuje se tak zvláště výchovné řízení a emoční vztah otce a matky. Následně se vyhodnotí způsob výchovy v rodině jako celku na „modelu devíti polí“ zachycujícím výchovné řízení a emoční vztah v rodině. Validita i reliabilita dotazníku byla ověřena a potvrzena řadou šetření, jež autoři dokládají v příručce k tomuto dotazníku /3/.

Dotazník se skládá ze dvou částí, Dotazníku zjišťování způsobu výchovy v rodině předchází několik položek zjišťujících: školu, na které byl průzkum proveden, studijní obor žáků, odkud pochází, důležitou položkou je zde studijní průměr žáků, vzdělání rodičů a třídění žáků dle pohlaví. Další položky jsou zaměřeny spíše na vztahy v rámci rodiny a zabývají se zájmy, společným trávením času a vzájemnou pomocí členů rodiny. Jedná se o blok deseti položek, které předcházejí otázkám dotazníku pro zjišťování způsobu výchovy. Odpovědi žáků budou následně porovnány se způsobem výchovy v rodině a výsledku tohoto průzkumu budou použity pro potvrzení, dokázání, případně vyvrácení stanovených hypotéz. Dotazník předložený respondentům je součástí této práce ve formě přílohy.

3.3. Provedení průzkumu

Průzkum byl proveden na dvou středních školách, obchodní akademii a středním odborném učilišti stavebním v Brně. Celkem se průzkumu účastnilo 64 žáků ve věku 18 let. Volba škol i jednotlivých tříd proběhla náhodným výběrem, požadavek jsem kladl pouze na věk respondentů a z toho důvodu byli vybráni žáci třetích ročníků.

Na stavebním učilišti jsem pro malý počet žáků v jednotlivých studijních oborech provedl průzkum ve dvou třídách a to ve třídě zedníků, kde se průzkumu zúčastnilo patnáct žáků a ve třídě zámečnicků, kde se průzkumu zúčastnilo osmnáct žáků. Všichni respondenti byli chlapci. Na stavebním učilišti mně bylo umožněno provést průzkum osobně, mohl jsem tak odpovědět na případné otázky a být přítomen vyplňování dotazníku. Měl jsem tak možnost poznat školní prostředí a reakce žáků na předložený dotazník.

Na obchodní akademii jsem neměl možnost zúčastnit se provedení průzkumu osobně. Dotazníky jsem předal řediteli školy, který zajistil prostřednictvím třídního učitele jejich vyplnění. Dotazník vyplnilo třicet jedna žáků, z toho osm chlapců a dvacet tři dívek za asistence třídního učitele.

Již při přípravě dotazníku jsem zvolil jako jednu ze stěžejních položek studijní průměr žáků s předpokladem, že zjištění studijního průměru žáků, jako objektivní položky si vyžádá spolupráci s učiteli. Na stavebním učilišti mi třídní učitelé vyšli maximálně vstříc a s jejich pomocí mohli žáci objektivně vyplnit svůj studijní průměr. Stejně tak i na obchodní akademii si vyplnění této položky vyžádalo spolupráci třídního učitele.

3.4. Zpracování shromážděného materiálu

Zpracování dotazníku jsem rozdělil do dvou částí, nejprve se podíváme na zpracování deseti položek předcházejících zpracování dotazníku zjišťujícího způsob výchovy v rodině.

Soubor deseti položek zařazených před Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy v rodině. Respondenti tento dotazník vyplnili dle stručné instrukce v jeho úvodu.

Otázka č. 1

Škola: průzkum byl proveden na škole Obchodní akademie a SOŠ knihovnická Brno, dále pak na stavebním učilišti Brno. Zastoupení studentů uvádí tab. 1.

Tab. 1 Škola a počet žáků

Škola	Absolutní četnost	Relativní četnost (%)
Obchodní akademie a SOŠ knihovnická	31	48,4%
SOU stavební	33	51,6%
	64	100,0%

Otázka č. 2

Studijní obor: na Obchodní akademii a SOŠ knihovnické vyplnili dotazník žáci studijního oboru Obchodní akademie. Na stavebním učilišti vyplnili tento dotazník žáci studijního oboru zedník a zámečnick.

Tab. 2 Studijní obory a počet žáků

Studijní obor	Absolutní četnost	Relativní četnost (%)
Obchodní akademie	31	48,4%
Zedníci	15	24,4%
Zámečnicki	18	27,1%
	64	100,0%

Otázka č. 3

Pohlaví: z odpovědí studentů bylo provedeno vyhodnocení počtu žáků na jednotlivých školách dle pohlaví. Zastoupení chlapců a dívek má pouze studijní obor Obchodní akademie na Obchodní akademii a SOŠ knihovnické. Nabízí se zde také možnost porovnat způsob výchovy v rodině dle pohlaví respondentů.

Tab. 3a Obchodní akademie a SOŠ knihovnická

Pohlaví	Absolutní četnost	Relativní četnost (%)
Chlapci	8	26,0%
Dívky	23	74,0%
	31	100,0%

Tab. 3b SOU stavební

Pohlaví	Absolutní četnost	Relativní četnost (%)
Chlapci	33	100,0%
Dívky	0	0,0%
	33	100,0%

Tab. 3c Celkový počet žáků a procentuelní zastoupení dle pohlaví

Pohlaví	Absolutní četnost	Relativní četnost (%)
Chlapci	41	64,0%
Dívky	23	36,0%
	64	100,0%

Otázka č. 4

Bydliště – lokalita: měla za cíl, objasnit počty chlapců a dívek dle bydliště, zda převažují studenti dojíždějící do školy sídlící ve městě z venkova, nebo zda převládají žáci tzv. místní bydlicí ve městě. Dle souboru osob z různých lokalit je možno porovnávat způsob výchovy.

Tab. 4a Bydliště chlapců

Bydliště lokalita	Chlapci		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
Město	24	0,585	58,5%
Venkov	17	0,415	41,5%
	41	1,000	100,0%

Tab. 4b Bydliště dívek

Bydliště lokalita	Dívky		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
Město	13	0,565	56,5%
Venkov	10	0,435	43,5%
	23	1,000	100,0%

Tab. 4c Bydliště žáků uváděné chlapci i dívkami

Bydliště lokalita	Celkem		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
Město	37	0,578	57,8%
Venkov	27	0,422	42,2%
	64	1,000	100,0%

Otázka č. 5

Studijní průměr: otázka má za cíl rozdělit respondenty do skupin dle studijního průměru a na základě tohoto kritéria zkoumat způsob výchovy v rodině. Vyhodnocení studijního průměru je uvedeno v tab. 5

Tab. 5a Studijní průměr chlapců

Studijní průměr žáků (interval)	Chlapci		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
1,0-1,5	0	0,000	0,0%
1,5-2,0	7	0,171	17,1%
2,0-2,5	13	0,317	31,7%
2,5-3,0	10	0,244	24,4%
3,0-3,5	8	0,195	19,5%
3,5-4,0	3	0,073	7,3%
4,0-4,5	0	0,000	0,0%
	41	1,000	100,0%

Tab. 5b Studijní průměr dívek

Studijní průměr žáků (interval)	Dívky		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
1,0-1,5	2	0,087	8,7%
1,5-2,0	6	0,261	26,1%
2,0-2,5	8	0,348	34,8%
2,5-3,0	5	0,217	21,7%
3,0-3,5	2	0,087	8,7%
3,5-4,0	0	0,000	0,0%
4,0-4,5	0	0,000	0,0%
	23	1,000	100,0%

Tab.5c Studijní průměr celkem

Studijní průměr žáků (interval)	Celkem		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
1,0-1,5	2	0,031	3,1%
1,5-2,0	13	0,203	20,3%
2,0-2,5	21	0,328	32,8%
2,5-3,0	15	0,234	23,4%
3,0-3,5	10	0,156	15,6%
3,5-4,0	3	0,047	4,7%
4,0-4,5	0	0,000	0,0%
	64	1,000	100,0%

Otázka č. 6

Vzdělání rodičů: při vyhodnocování této položky v dotazníku jsem přihlížel ke vzdělání obou rodičů. Pokud bylo vzdělání rodičů rozdílné, přiklonil jsem se vyššímu vzdělání jednoho z rodičů. Při středoškolském vzdělání matky a vysokoškolském vzdělání otce vyhodnocuji toto vzdělání u obou rodičů jako vysokoškolské. I zde se naskýtá možnost vyhodnocovat způsob výchovy v rodině dle vzdělání rodičů.

Tab. 6a *Vzdělání rodičů chlapců*

Vzdělání rodičů	Chlapci		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
Základní	2	0,049	4,9%
Středoškolské	35	0,854	85,4%
Vysokoškolské	4	0,097	9,8%
	41	1,000	100,0%

Tab. 6b *Vzdělání rodičů dívek*

Vzdělání rodičů	Dívky		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
Základní	0	0,000	0,0%
Středoškolské	14	0,609	60,9%
Vysokoškolské	9	0,391	39,1%
	23	1,000	100,0%

Tab. 6c *Vzdělání rodičů celkem*

Vzdělání rodičů	Celkem		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
Základní	2	0,031	3,1%
Středoškolské	49	0,766	76,6%
Vysokoškolské	13	0,203	20,3%
	64	1,000	100,0%

Otázka č. 7

Mám s rodiči společné zájmy a koníčky: otázka má za cíl zjišťovat vzájemný emoční vztah rodičů a dětí formu vzájemné interakce pomocí přenášení zájmů a koníčků na děti, ať již formou příkladu nebo vzájemným zaujetím pro stejnou věc.

Tab. 7a Společné zájmy rodičů a dětí u chlapců

Společné zájmy rodičů a dětí	Chlapci		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
ano	5	0,122	12,2%
spíše ano	12	0,293	29,3%
nevím	14	0,341	34,1%
spíše ne	7	0,171	17,1%
ne	3	0,073	7,3%
	41	1,000	100,0%

Tab. 7b Společné zájmy rodičů a dětí u dívek

Společné zájmy rodičů a dětí	Dívky		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
ano	3	0,130	13,0%
spíše ano	9	0,391	39,1%
nevím	6	0,261	26,1%
spíše ne	5	0,217	21,7%
ne	0	0,000	0,0%
	23	1,000	100,0%

Tab. 7c Společné zájmy rodičů a dětí jako celku

Společné zájmy rodičů a dětí	Celkem		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
ano	8	0,125	12,5%
spíše ano	21	0,328	32,8%
nevím	20	0,313	31,3%
spíše ne	12	0,187	18,8%
ne	3	0,047	4,7%
	64	1,000	100,0%

Otázka č. 8

Rád(a) trávím volný čas v přítomnosti rodičů: otázka opět zkoumá vzájemné vztahy rodičů a dětí, odrážející se ve způsobu výchovy.

Tab. 8a Trávení volného času rodičů a dětí u chlapců

Rád trávím volný čas v přítomnosti rodičů	Chlapci		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
ano	3	0,073	7,3%
spíše ano	13	0,317	31,7%
nevím	12	0,293	29,3%
spíše ne	8	0,195	19,5%
ne	5	0,122	12,2%
	41	1,000	100,0%

Tab. 8b Trávení volného času rodičů a dětí u dívek

Ráda trávím volný čas v přítomnosti rodičů	Dívky		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
ano	2	0,087	8,7%
spíše ano	10	0,435	43,5%
nevím	6	0,261	26,1%
spíše ne	5	0,217	21,7%
ne	0	0,000	0,0%
	23	1,000	100,0%

Tab. 8c Trávení volného času rodičů a dětí – společné odpovědi chlapců i dívek

Rád trávím volný čas v přítomnosti rodičů	Celkem		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
ano	5	0,078	7,8%
spíše ano	23	0,360	36,0%
nevím	18	0,281	28,1%
spíše ne	13	0,203	20,3%
ne	5	0,078	7,8%
	64	1,000	100,0%

Otázka č. 9

Dostává se vám od rodičů pomoc v případě, že ji potřebujete? Otázka vypovídá o zájmu rodičů o dítě, což se také projeví ve způsobu výchovy.

Tab. 9a Pomoc rodičů dětem v případě potřeby u chlapců

Pomoc rodičů v případě potřeby	Chlapci		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
ano	12	0,293	29,3%
spíše ano	15	0,366	36,6%
nevím	9	0,219	22,0%
spíše ne	3	0,073	7,3%
ne	2	0,049	4,9%
	41	1,000	100,0%

Tab. 9b Pomoc rodičů dětem v případě potřeby u dívek

Pomoc rodičů v případě potřeby	Dívky		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
ano	12	0,522	52,2%
spíše ano	9	0,391	39,1%
nevím	2	0,087	8,7%
spíše ne	0	0,000	0,0%
ne	0	0,000	0,0%
	23	1,000	100,0%

Tab. 9c Pomoc rodičů dětem v případě potřeby celkem

Pomoc rodičů v případě potřeby	Celkem		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
ano	24	0,375	37,5%
spíše ano	24	0,375	37,5%
nevím	11	0,172	17,2%
spíše ne	3	0,047	4,7%
ne	2	0,031	3,1%
	64	1,000	100,0%

Otázka č. 10

Moji rodiče jsou pro mne vzorem. I tato otázka vypovídá o způsobu vnímání rodičů dětmi a souvisí určitým vytvářením rodinných hodnot a vzorců chování, jejich přenosem na dítě a následným osvojením nebo zavržením.

Tab. 10a Hodnocení rodičů jako vzoru u chlapců

Moji rodiče jsou pro mne vzorem	Chlapci		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
ano	0	0,000	0,0%
spíše ano	5	0,122	12,2%
nevím	23	0,561	56,1%
spíše ne	8	0,195	19,5%
ne	5	0,122	12,2%
	41	1,000	100,0%

Tab. 10b Hodnocení rodičů jako vzoru u dívek

Moji rodiče jsou pro mne vzorem	Dívky		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
ano	0	0,000	0,0%
spíše ano	8	0,348	34,8%
nevím	10	0,435	43,5%
spíše ne	5	0,217	21,7%
ne	0	0,000	0,0%
	23	1,000	100,0%

Tab. 10c Hodnocení rodičů jako vzoru – společné odpovědi chlapců i dívek

Moji rodiče jsou pro mne vzorem	Celkem		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
ano	0	0,000	0,0%
spíše ano	13	0,203	20,3%
nevím	33	0,516	51,6%
spíše ne	13	0,203	20,3%
ne	5	0,078	7,8%
	64	1,000	100,0%

Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy v rodině

I zde postupovali respondenti při vyplňování dle instrukcí v úvodu dotazníku. Při vyhodnocení byly k jednotlivým odpovědím přímo do záznamového archu dotazníku přiřazeny číselné skóry dle následujícího klíče: ano = 3, zčásti = 2, ne = 1, vždy do příslušné položky, pro otce a pro matku. Skóry všech odpovědí jsem přenesl do

vyhodnocovacího listu, čímž byly získány hrubé skóry jednotlivých komponentů výchovy pro otce a matku. Na základě komponentů výchovy: kladný, záporný, požadavků a volnosti, byl stanoven emoční vztah jednotlivého rodiče k dítěti a způsob řízení. Dále byl zjištěn emoční vztah v rodině jako celku k dítěti a způsob řízení podle emočního vztahu a způsobu řízení otce a matky.

Emoční vztah v rodině jako celku: záporný, záporně-kladný, kladný, extrémně kladný.

Řízení v rodině jako celku: silné, střední, slabé, rozporné.

Pro zjištění četností jednotlivých způsobů výchovy v rodině jsem použil tzv. „čárkovací metodu“, výsledky této metody jsou převedeny do tabulek četností. Vyhodnocení se týká způsobu výchovy v rodině jako celku, není zde již uveden způsob výchovy zvlášť u otce a matky.

Tab. 11a Četnost způsobu výchovy v rodině u chlapců – model devíti polí

Model devíti polí	Chlapci		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
Pole 1	7	0,171	17,1%
Pole 2	5	0,122	12,2%
Pole 3	11	0,268	26,8%
Pole 4	3	0,073	7,3%
Pole 5	5	0,122	12,2%
Pole 6	3	0,073	7,3%
Pole 7	3	0,073	7,3%
Pole 8	2	0,049	4,9%
Pole 9	2	0,049	4,9%
	41	1,000	100,0%

Četnost způsobu výchovy v rodině na modelu devíti polí u chlapců nám znázorňuje tab. 11a.

Tab. 11b Četnost způsobu výchovy v rodině u dívek – model devíti polí

Model devíti polí	Dívky		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
Pole 1	2	0,087	8,7%
Pole 2	1	0,043	4,3%
Pole 3	5	0,218	21,8%
Pole 4	2	0,087	8,7%
Pole 5	6	0,261	26,1%
Pole 6	3	0,131	13,1%
Pole 7	1	0,043	4,3%
Pole 8	2	0,087	8,7%
Pole 9	1	0,043	4,3%
	23	1,000	100,0%

Četnost způsobu výchovy v rodině na modelu devíti polí u dívek nám znázorňuje tab. 11b.

Tab. 11c Četnost způsobu výchovy v rodině u všech žáků – model devíti polí

Model devíti polí	Celkem		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
Pole 1	9	0,140	14,0%
Pole 2	6	0,094	9,4%
Pole 3	16	0,250	25,0%
Pole 4	5	0,078	7,8%
Pole 5	11	0,172	17,2%
Pole 6	6	0,094	9,4%
Pole 7	4	0,063	6,3%
Pole 8	4	0,063	6,3%
Pole 9	3	0,047	4,7%
	64	1,000	100,0%

Četnost způsobu výchovy v rodině u celkového počtu respondentů nám znázorňuje tab.11c.

Model devíti polí nám zde představuje emoční vztah rodiny jako celku a způsob řízení v rodině.

- Pole 1: záporný emoční vztah se silným, případně středním řízením.
Pole 2: záporný emoční vztah se slabým řízením.
Pole 3: záporný emoční vztah a rozporné řízení.
Pole 4: kladný, případně extrémně kladný emoční vztah se silným řízením.
Pole 5: kladný, případně extrémně kladný emoční vztah se středním řízením.
Pole 6: kladný emoční vztah a slabé řízení.
Pole 7: kladný, případně extrémně kladný emoční vztah s rozporným řízením.
Pole 8: extrémně kladný emoční vztah se slabým řízením.
Pole 9: extrémně kladný emoční vztah zahrnující všechny stupně výchovného řízení.

K emočnímu vztahu a způsobu výchovy J. Čáp uvádí: „Považujeme za podstatné rozlišit zřetelně, zda v rodině jako celku je emoční vztah k dítěti kladný, nebo naopak záporný. I když dítě percipuje záporně jen jednoho z rodičů, je to pro něj nepříjemné, frustrující prožívání a podle dosavadních výsledků vznikají přitom některé obtíže ve vývoji dítěte. Proto při záporném vztahu i jen jednoho z rodičů posuzujeme emoční vztah v rodině jako záporný.“

Výchovné řízení je rozlišeno a vyjádřeno „čtyřmi formami řízení: silné, střední, slabé, rozporné. Podstatná je opět charakteristika výchovy v rodině jako celku. Již jeden z rodičů se silným (nebo naopak slabým) řízením dává dítěti příslušnou zkušenost velikosti a formy požadavků i jejich kontroly. Navíc důležitá forma rozporného řízení je dána v mnoha případech interakcí obou rodičů, z nichž jeden vykazuje silné, druhý slabé řízení.“

Model čtyř komponentů výchovy a jejich kombinací, rozlišujeme dvě dvojice protikladných komponentů výchovy: kladný a záporný, požadavků a volnosti. Ty se vzájemně kombinují v různých kvantitativních stupních i kvalitativně odlišných formách. Údaje o každé dvojici protikladných komponentů lze zobecnit v jednu komplexní charakteristiku způsobu výchovy: komplexní charakteristiku emočního vztahu k dítěti a komplexní charakteristiku výchovného řízení. Bereme přitom v úvahu složitost případně rozpornost každé jednotlivé komplexní charakteristiky i jejich vzájemné vztahy.

Model devíti polí (obr. 1.) je tak vyjádřen kombinací emočního vztahu a způsobu výchovy v rodině. „Při dvou formách emočního vztahu (kladný-záporný) a při čtyřech formách řízení (silné-střední-slabé-záporné) vychází teoreticky osm kombinací. Empiricky se ukazuje, že kombinace záporného emočního vztahu se středním řízením má nepatrné četnosti. Osoby s touto četností vykazují shodu s osobami prvního pole (záporný emoční vztah se silným řízením), v němž mladiství vykazují výrazně jiné znaky než při slabém řízení v kombinaci s prostě kladným emočním vztahem, tedy v poli šestém. Konečně to je deváté pole, charakterizované záporně-kladným emočním vztahem (jeden z rodičů je percipován jako záporný, druhý jako extrémně kladný, pro nízké četnosti nebyly dále rozlišeny podskupiny podle forem řízení /3, str. 19-20/.

Obr. 1 Způsob výchovy v rodině – model devíti polí

Výchovné řízení	Silné	Střední	Slabé	Rozporné
Emoční vztah				
záporný	<div style="border: 1px solid black; width: 40px; height: 20px; margin: 0 auto; text-align: center;">1</div> chlapci: 17,1% dívky: 8,2%		<div style="border: 1px solid black; width: 40px; height: 20px; margin: 0 auto; text-align: center;">2</div> chlapci: 12,2% dívky: 4,3%	<div style="border: 1px solid black; width: 40px; height: 20px; margin: 0 auto; text-align: center;">3</div> chlapci: 26,8% dívky: 21,8%
záporně kladný	<div style="border: 1px solid black; width: 40px; height: 20px; margin: 0 auto; text-align: center;">9</div> chlapci: 4,9% dívky: 4,3%			
kladný	<div style="border: 1px solid black; width: 40px; height: 20px; margin: 0 auto; text-align: center;">4</div> chlapci: 7,3% dívky: 8,7%	<div style="border: 1px solid black; width: 40px; height: 20px; margin: 0 auto; text-align: center;">5</div> chlapci: 12,2% dívky: 26,1%	<div style="border: 1px solid black; width: 40px; height: 20px; margin: 0 auto; text-align: center;">6</div> chlapci: 7,3% dívky: 13,1%	<div style="border: 1px solid black; width: 40px; height: 20px; margin: 0 auto; text-align: center;">7</div> chlapci: 7,3% dívky: 4,3%
extrémně kladný			<div style="border: 1px solid black; width: 40px; height: 20px; margin: 0 auto; text-align: center;">8</div> chlapci: 4,9% dívky: 8,7%	

Na obr. 1 jsou prezentovány procentuální relevantní četnosti výskytu jednotlivých forem způsobu výchovy zvlášť pro chlapce a dívky. Z obrázku je patrné, že chlapci daleko častěji než dívky jsou vystaveni zápornému emočnímu vztahu spolu se silným, nebo středním výchovným řízením, stejně tak se slabým, případně rozporným řízením. Stejně tak je tomu i u kladného emočního vztahu rozporným řízením. Oproti tomu dívky jsou častěji vystaveny kladnému emočnímu vztahu se silným, středním a také slabým řízením a extrémně kladnému vztahu se slabým řízením. Záporně kladnému emočnímu vztahu s různými formami řízení jsou vystaveni chlapci i dívky procentuelně stejně.

Charakteristika polí modelu – základních způsobů výchovy v rodině podle J. Čápa

Obraz různých forem způsobu výchovy v rodině byl zpracován autory dotazníku a jejich spolupracovníky na základě podrobné kazuistiky založené především na dlouhodobém pozorování v přirozených životních situacích a rozhovoru doplněné dalšími technikami včetně dotazníku způsobu výchovy v rodině.

Společným znakem polí 1., 2. a 3. je záporný emoční vztah k dítěti u jednoho nebo obou rodičů. Výrazné formy záporného emočního vztahu jsou při vysokém záporném komponentu výchovy a zvláště v jeho kombinaci s vysokým komponentem požadavků (pole 1. nebo 3.). V rodině se kladou přísné zákazy a příkazy, vyžaduje se jejich bezpodmínečné plnění, v opačném případě následuje vyhrožování, přísné a ponižující tresty.

J. Čáp /3/ dále uvádí: v rozhovorech s mladistvými, kteří percipují emoční vztah rodičů k dítěti, jako záporný se setkáváme s údaji o napětí, neklidu, ustavičných konfliktech v rodině, nebo alespoň chybí vyjádření o dobré pohodě. Popřípadě jeden z rodičů je uváděn jako narušitel pohody. To se promítá i do společných činností. Pokud mladistvý percipuje otce nebo matku jako záporně zaměřené, uvádí minimum společných činností nebo přímo zdůrazňuje, že žádné společné činnosti nejsou. Pokud je mladistvý přinucen k společné činnosti, bývá to spojeno s nelibostí, neklidem, a odporem.

Záporný emoční vztah se slabým řízením pole 2.: na rozdíl od polí 1. a 3. (kde alespoň jeden z rodičů má silné řízení) nebývají přísné zákazy a příkazy, detailní kontrola a časté tresty, zato vystupují do popředí projevy nezájmu o dítě, lhostejnost k němu, absence kladných emocí a empatie. Při slabém výchovném řízení chybějí požadavky na dítě nebo jsou nízké a nedůsledné: v plnění školních povinností, v práci, v domácnosti, v kázni. Neočekává se dobrý výkon dítěte, v některých případech se nedůvěruje schopnostem a jiným přednostem dítěte, popřípadě dospělému příliš nezáleží na výkonu dítěte. To pak ani samo si neklade vyšší, náročnější cíle vyžadující úsilí, vytrvalost, zvládání překážek, sebeovládání, popřípadě se vzdává při prvních nezdarech.

V některých případech se dítě dříve nebo později pokusí o výkony a dosažení cílů navzdory lhostejnosti a nízkému hodnocení ze strany dospělých nebo se záměrně snaží o stimulování kladných emočních vztahů.

Záporný emoční vztah k dítěti s rozporným řízením pole 3. Alespoň jeden z rodičů se projevuje jako při silném řízení a záporném emočním vztahu (pole 1.), má tedy některé projevy aktivního zavrhování a omezování dítěte, jak byly výše uvedeny. To se však spojuje s projevy liberálnosti.

Vyskytují se rodiny s extrémně přísným otcem a mírnou, omlouvající matkou, ale v současné době v našich podmínkách se vyskytují také případy opačné, odporující tradiční patriarchální formě. Přitom vznikají i koalice uvnitř rodiny. Děti z rodin s rozporným řízením někdy uvádějí, že rodič často něco přikáže, ale pak to nekontroluje. Není jasné co se má a co se nemá, kdy a zda vůbec se bude kontrolovat, zda třeba to, co bylo tolerováno, najednou nepovede k přísnému trestu. Tím vzniká pro dítě nepřehledná, chaotická, frustrující situace.

Kladný nebo extrémně kladný emoční vztah rodičů k dítěti je společný pro pole 4. až 8. Příznačné pro něj je již to, že se rodiče i děti vyjadřují o osobě navzájem příznivě. Jeden o druhém uvádějí především příznivé formy chování, činnosti a vlastnosti. Příznivě se hodnotí také celkové emoční klima v takové rodině: je tam dobře, pohoda, dobrá nálada. Při kladném nebo extrémně kladném emočním vztahu dítě i rodiče realizují společné činnosti (pomáhají si při učení, v práci, společně se věnují

sportu a jiným zájmovým činnostem, společně se baví, odpočívají), ne z donucení, ale rádi a s příjemnými emocemi. Podle potřeby a situace se činnosti realizují s různými členy rodiny nebo jinými osobami a také individuálně. Rodiče projevují porozumění pro dítě v každodenním životě, drobných radostech a starostech i v náročných situacích: vyslechnou dítě, povzbudí je, pomohou při obtížích a nezdarech ve škole, s vrstevníky, v nemoci či po úrazu, při přechodu na jinou školu apod.

Kladný nebo extrémně kladný emoční vztah se silným řízením pole 4. : Takový rodiče bývají charakterizováni jako důslední, popřípadě i přísní, přitom však laskaví. Otec nebo matka je autoritou, ale jiného druhu než v rodině se záporným emočním vztahem: Dospělý je autoritou a zároveň blízkým člověkem, který má porozumění.

Kladný nebo extrémně kladný emoční vztah se středním řízením pole 5.: Mladiství přijímají tuto formu výchovy jako velmi příznivou. Vztahy rodičů a dětí v takové rodině charakterizují jako přátelské, partnerské, někteří mluví přímo o demokratické rodině. Tady by také bylo možno charakterizovat tuto formu výchovy v termínech stylů výchovy podle K. Lewina. Mladiství se kladně vyjadřují o společných činnostech s rodiči, o porozumění, o absenci přísných trestů (na rozdíl od rodin, ve kterých žijí jejich spolužáci).

Kladný emoční vztah se slabým řízením pole 6.: Opět se zde setkáváme s tím, že mladiství chápou rodiče jako kamarády, zvláště ve vztahu matky s dcerou. V některých případech asi jde o matku, která se připodobňuje své dceři, a tím mladší generaci v preferencích módy, hudebních žánrů, způsobů vyjadřování apod. S tím ale souvisí absence požadavků a kritiky nedostatků. Slabé řízení v kombinaci s kladným emočním vztahem bývá též u rodičů nemocného dítěte, eventuálně bylo vážně a často nemocné v raném dětství a rodiče v péči nepřiměřeně pokračují. Slabé řízení převažuje také v rodinách, kde jsou umělci s bohémským způsobem života, dospělý sami příliš nedbají na dodržování pořádku, režimu dne, drobných každodenních povinností, někdy i závažnějších povinností, dítě přejímá takový způsob života, názory a hodnocení, rodiče mu to tolerují.

Při slabém řízení v kombinaci s kladným emočním vztahem se stává, že při špatném výkonu dítěte nebo při nedodržení požadavků kázně rodiče dítěti jen domluví,

spokojí se s jeho slibem a nekontrolují jeho plnění. Rodiče podléhají požadavkům dítěte, ve všem mu vyhoví, někdy přímo i proti společenským normám, např. podepíše omluvný list, když dítě nebylo nemocné. Někdy rodiče svalují vinu na druhé – na špatné kamarády, na nespravedlivého učitele apod. Popřípadě takoví rodiče odstraňují dítěti překážky, vytvářejí mu přímo „skleníkové podmínky“.

Kladný nebo extrémně kladný emoční vztah s rozporným řízením pole 7.: Emoční vztah v této formě výchovy vytváří příznivé emoční klima, mladiství prožívají vztahy jako příznivé, přátelské, kamarádské. V tom je také podstatný rozdíl proti poli 3, kde se rozporné řízení spojuje se záporným emočním vztahem. Jinak však – podle dosavadních údajů – mladiství z rodin charakterizovaných sedmým polem modelu neposkytují vyhraněný a jednostranný obraz výchovy. Někteří zdůrazňují „laskavou přísnost“ odpovídající čtvrtému poli, jiní zase laskavé ponechání volnosti na způsob šestého pole. Možná záleží na tom, který z rodičů (zda ten se silným, či ten se slabým řízením) zvláště významně ovlivňuje dítě či mladistvého, obecně nebo v příslušném vývojovém období.

Extrémně kladný emoční vztah se slabým řízením pole 8.: Ve skupině osob s kladným emočním vztahem rodičů k dítěti se vyčlenila výrazná podskupina vyznačující se extrémně kladným percipováním jednoho nebo obou rodičů.

Způsob výchovy se záporně kladným emočním vztahem pole 9.: Mladiství percipuje jednoho z rodičů jako záporného, druhého jako extrémně kladného. Pro nízké četnosti nebyli, zatím rozlišeny podskupiny podle různých druhů výchovného řízení. Rodiče jsou percipováni výrazně odlišně podle emočního vztahu /3, str. 24-35. /.

Porovnání způsobu výchovy a studijního průměru na modelu devíti polí

Tab. 12a Četnost způsobu výchovy v rodině – pole 1 a studijní průměr žáků dle četnosti

Studijní průměr žáků (interval)	Celkem – pole 1		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
1,0-1,5	0	0,000	0,0%
1,5-2,0	0	0,000	0,0%
2,0-2,5	4	0,444	44,4%
2,5-3,0	2	0,222	22,2%
3,0-3,5	3	0,333	33,3%
3,5-4,0	0	0,000	0,0%
4,0-4,5	0	0,000	0,0%
	9	1,000	100,0%

Tab. 12a ukazuje četnost žáků a studijní průměr jednotlivých žáků vyrůstajících v rodinách se záporným emočním vztahem a silným nebo středním řízením.

Tab. 12b Četnost způsobu výchovy v rodině – pole 2 a studijní průměr žáků dle četnosti

Studijní průměr žáků (interval)	Celkem - pole 2		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
1,0-1,5	0	0,000	0,0%
1,5-2,0	0	0,000	0,0%
2,0-2,5	1	0,166	16,6%
2,5-3,0	2	0,333	33,3%
3,0-3,5	2	0,333	33,3%
3,5-4,0	1	0,166	16,6%
4,0-4,5	0	0,000	0,0%
	6	1,000	100,0%

Tab. 12b ukazuje četnost žáků a studijní průměr jednotlivých žáků vyrůstajících v rodinách se záporným emočním vztahem a slabým řízením.

Tab. 12c Četnost způsobu výchovy v rodině – pole 3 a studijní průměr žáků dle četnosti

Studijní průměr žáků (interval)	Celkem - pole 3		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
1,0-1,5	0	0,000	0,0%
1,5-2,0	0	0,000	0,0%
2,0-2,5	1	0,062	6,3%
2,5-3,0	6	0,375	37,5%
3,0-3,5	7	0,437	43,7%
3,5-4,0	2	0,125	12,5%
4,0-4,5	0	0,000	0,0%
	16	1,000	100,0%

Tab. 12c ukazuje četnost žáků a studijní průměr jednotlivých žáků vyrůstajících v rodinách se záporným emočním vztahem a rozporným řízením.

Tab. 12d Četnost způsobu výchovy v rodině – pole 4 a studijní průměr žáků dle četnosti

Studijní průměr žáků (interval)	Celkem - pole 4		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
1,0-1,5	0	0,000	0,0%
1,5-2,0	2	0,400	40,0%
2,0-2,5	3	0,600	60,0%
2,5-3,0	0	0,000	0,0%
3,0-3,5	0	0,000	0,0%
3,5-4,0	0	0,000	0,0%
4,0-4,5	0	0,000	0,0%
	5	1,000	100,0%

Tab. 12d ukazuje četnost žáků a studijní průměr jednotlivých žáků vyrůstajících v rodinách s kladným emočním vztahem a silným řízením.

Tab. 12e Četnost způsobu výchovy v rodině – pole 5 a studijní průměr žáků dle četnosti

Studijní průměr žáků (interval)	Celkem - pole 5		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
1,0-1,5	4	0,363	36,4%
1,5-2,0	4	0,363	36,4%
2,0-2,5	3	0,272	27,3%
2,5-3,0	0	0,000	0,0%
3,0-3,5	0	0,000	0,0%
3,5-4,0	0	0,000	0,0%
4,0-4,5	0	0,000	0,0%
	11	1,000	100,0%

Tab. 12e ukazuje četnost žáků a studijní průměr jednotlivých žáků vyrůstajících v rodinách s kladným emočním vztahem a středním řízením.

Tab. 12f Četnost způsobu výchovy v rodině – pole 6 a studijní průměr žáků dle četnosti

Studijní průměr žáků (interval)	Celkem - pole 6		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
1,0-1,5	0	0,000	0,0%
1,5-2,0	3	0,500	50,0%
2,0-2,5	3	0,500	50,0%
2,5-3,0	0	0,000	0,0%
3,0-3,5	0	0,000	0,0%
3,5-4,0	0	0,000	0,0%
4,0-4,5	0	0,000	0,0%
	6	1,000	100,0%

Tab. 12f ukazuje četnost žáků a studijní průměr jednotlivých žáků vyrůstajících v rodinách s kladným emočním vztahem a slabým řízením.

Tab. 12g Četnost způsobu výchovy v rodině – pole 7 a studijní průměr žáků dle četnosti

Studijní průměr žáků (interval)	Celkem - pole 7		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
1,0-1,5	0	0,000	0,0%
1,5-2,0	1	0,250	25,0%
2,0-2,5	2	0,500	50,0%
2,5-3,0	1	0,250	25,0%
3,0-3,5	0	0,000	0,0%
3,5-4,0	0	0,000	0,0%
4,0-4,5	0	0,000	0,0%
	4	1,000	100,0%

Tab. 12g ukazuje četnost žáků a studijní průměr jednotlivých žáků vyrůstajících v rodinách s kladným emočním vztahem a rozporným řízením.

Tab. 12h Četnost způsobu výchovy v rodině – pole 8 a studijní průměr žáků dle četnosti

Studijní průměr žáků (interval)	Celkem - pole 8		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
1,0-1,5	0	0,000	0,0%
1,5-2,0	1	0,250	25,0%
2,0-2,5	2	0,500	50,0%
2,5-3,0	1	0,250	25,0%
3,0-3,5	0	0,000	0,0%
3,5-4,0	0	0,000	0,0%
4,0-4,5	0	0,000	0,0%
	4	1,000	100,0%

Tab. 12h ukazuje četnost žáků a studijní průměr jednotlivých žáků vyrůstajících v rodinách s extrémně kladným emočním vztahem a slabým řízením.

Tab. 12ch Četnost způsobu výchovy v rodině – pole 9 a studijní průměr žáků dle četnosti

Studijní průměr žáků (interval)	Celkem – pole 9		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
1,0-1,5	0	0,000	0,0%
1,5-2,0	0	0,000	0,0%
2,0-2,5	0	0,000	0,0%
2,5-3,0	1	0,333	33,3%
3,0-3,5	2	0,666	66,6%
3,5-4,0	0	0,000	0,0%
4,0-4,5	0	0,000	0,0%
	3	1,000	100,0%

Tab. 12ch ukazuje četnost žáků a studijní průměr jednotlivých žáků vyrůstajících v rodinách se záporně kladným emočním vztahem a nevyhraněným řízením.

Tab. 13 Studijní průměr žáků dle způsobu výchovy na modelu devíti polí

Model devíti polí	Studijní průměr
Pole 1	2,694
Pole 2	2,916
Pole 3	3,062
Pole 4	2,050
Pole 5	1,704
Pole 6	2,000
Pole 7	2,250
Pole 8	2,500
Pole 9	3,083

Na tab. 13 vidíme, jak se způsob výchovy odráží na studijním průměru žáků.

Tab. 14a Četnost způsobu výchovy v rodině – pole 1 a vzdělání rodičů

Vzdělání rodičů	Celkem - pole 1		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
Základní	0	0,000	0,0%
Středoškolské	8	0,888	88,9%
Vysokoškolské	1	0,111	11,1%
	9	1,000	100,0%

Tab. 14b Četnost způsobu výchovy v rodině – pole 2 a vzdělání rodičů

Vzdělání rodičů	Celkem - pole 2		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
Základní	0	0,000	0,0%
Středoškolské	6	1,000	100,0%
Vysokoškolské	0	0,000	0,0%
	6	1,000	100,0%

Tab. 14c Četnost způsobu výchovy v rodině – pole 3 a vzdělání rodičů

Vzdělání rodičů	Celkem - pole 3		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
Základní	1	0,063	6,3%
Středoškolské	15	0,938	93,8%
Vysokoškolské	0	0,000	0,0%
	16	1,000	100,0%

Tab. 14d Četnost způsobu výchovy v rodině – pole 4 a vzdělání rodičů

Vzdělání rodičů	Celkem - pole 4		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
Základní	0	0,000	0,0%
Středoškolské	4	0,800	80,0%
Vysokoškolské	1	0,200	20,0%
	5	1,000	100,0%

Tab. 14e Četnost způsobu výchovy v rodině – pole 5 a vzdělání rodičů

Vzdělání rodičů	Celkem - pole 5		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
Základní	0	0,000	0,0%
Středoškolské	6	0,545	54,5%
Vysokoškolské	5	0,455	45,5%
	11	1,000	100,0%

Tab. 14f Četnost způsobu výchovy v rodině – pole 6 a vzdělání rodičů

Vzdělání rodičů	Celkem - pole 6		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
Základní	0	0,000	0,0%
Středoškolské	3	0,500	50,0%
Vysokoškolské	3	0,500	50,0%
	6	1,000	100,0%

Tab. 14g Četnost způsobu výchovy v rodině – pole 7 a vzdělání rodičů

Vzdělání rodičů	Celkem - pole 7		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
Základní	0	0,000	0,0%
Středoškolské	2	0,500	50,0%
Vysokoškolské	2	0,500	50,0%
	4	1,000	100,0%

Tab. 14h Četnost způsobu výchovy v rodině – pole 8 a vzdělání rodičů

Vzdělání rodičů	Celkem - pole 8		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
Základní	0	0,000	0,0%
Středoškolské	3	0,750	75,0%
Vysokoškolské	1	0,250	25,0%
	4	1,000	100,0%

Tab. 14ch Četnost způsobu výchovy v rodině – pole 9 a vzdělání rodičů

Vzdělání rodičů	Celkem - pole 9		
	Četnost	Relativní četnost	Relativní četnost (%)
Základní	1	0,333	33,3%
Středoškolské	2	0,666	66,7%
Vysokoškolské	0	0,000	0,0%
	3	1,000	100,0%

Tab. 15 Vzdělání rodičů dle způsobu výchovy na modelu devíti polí

Model devíti polí	Základní	Středoškolské	Vysokoškolské
Pole 1	0	8	1
Pole 2	0	6	0
Pole 3	1	15	0
Pole 4	0	4	1
Pole 5	0	6	5
Pole 6	0	3	3
Pole 7	0	2	2
Pole 8	0	3	1
Pole 9	1	2	0
	2	49	13

Na tab. 15 vidíme, jak se vzdělání rodičů odráží na způsobu výchovy.

4. Výsledky průzkumu a jejich interpretace

V průběhu průzkumu bylo rozdáno 64 dotazníků a návratnost činila 100%, veškeré dotazníky byly zpracovány a vyhodnoceny. Průzkumu se zúčastnilo dvacet tři dívek a čtyřicet jedena chlapců, z tohoto počtu třicet jedna žáků na obchodní akademii a třicet tři žáků na stavebním učilišti studujících obor zedník a zámečnick.

Prvních deset položek v dotazníku bylo porovnáváno s výsledky dotazníku pro zjišťování způsobu výchovy v rodině. Cílem bylo prokázat, jakým způsobem se podílí výchova v rodině na rozvoji osobnosti adolescentů a jaký je rozdíl ve způsobu výchovy v rodině dle studijních výsledků adolescentů. Zvláštní pozornost jsem věnoval studijnímu průměru žáků a způsobu výchovy. Zaměřil jsem se také na rozdíl pohlaví a výchovy v rodině. Dále bylo posuzováno vzdělání rodičů ve vztahu k výchově a další činitele jako zájmové činnosti, volnočasové aktivity vystihující spíše emoční vztahy ve vzájemné interakci rodičů a dětí.

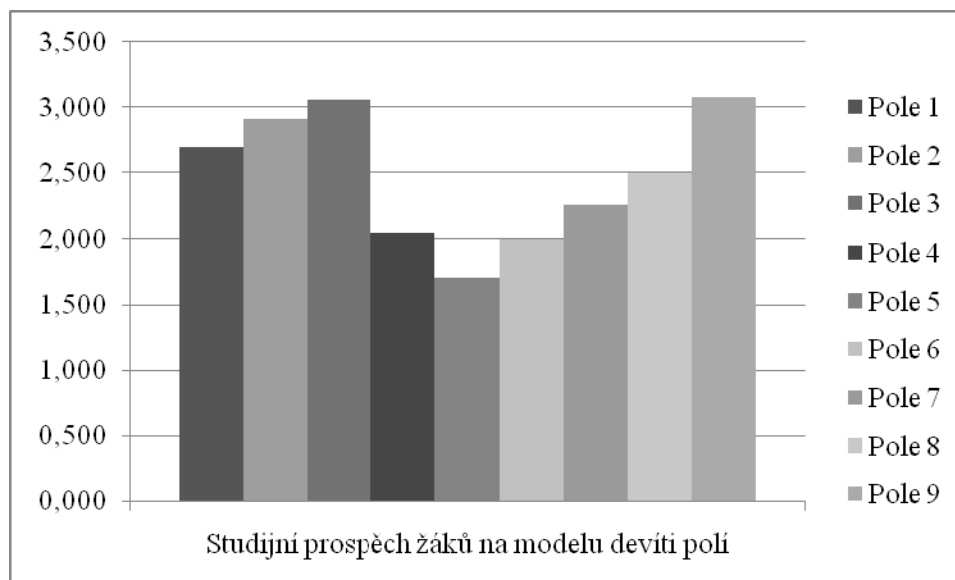
Pokud jsem porovnával žáky podle lokality, ve které bydlí, tak většina žáků tzn., 58% z celkového počtu uvádí město, ve kterém navštěvují školu, ostatní uvádějí místo bydliště na venkově. V této souvislosti však nebylo provedeno srovnání způsobu výchovy v rodině dle lokality, bydliště respondentů. Vzorek respondentů jsem nepovažoval vzhledem k počtu a lokalitě (město a blízké okolí, u studentů ze vzdálenějších lokalit ubytovaných na internátech probíhal průzkum na stejné škole) za dostatečně reprezentativní a výsledky takového průzkumu za dostatečně prokazatelné. Přesto zde vidím zajímavou možnost v takovém průzkumu pokračovat na reprezentativnějším vzorku respondentů, neboť prostředí, ve kterém děti a dospívající mládež vyrůstá, společně se způsobem výchovy ovlivňuje rozvoj jejich osobnosti.

Studijní průměr žáků byl rozdělen v intervalu 0,5 a četnost byla porovnávána u chlapců, dívek a společně u všech respondentů. Nebyl zde zjištěn výraznější rozdíl ve studijním průměru žáků jednotlivých studijních oborů, což je zřejmě dáno rozdílnými nároky kladenými na žáky obchodní akademie a stavebního učiliště, dále pak hodnotícími kritérii učitelů na jednotlivých školách. Nejčastěji se studijní průměr žáků

pohyboval v intervalu 2,0-2,5 přičemž dívky dosáhly daleko častěji než chlapci na studijní průměr 1,0-2,0.

Dále byl porovnán způsob výchovy v rodině dle studijního průměru žáků obr. 2, v rámci modelu devíti polí.

Obr. 2 Způsob výchovy v rodině – model devíti polí a studijní průměr žáků

Z provedeného průzkumu je patrné, že daleko lepších studijních výsledků dosahují žáci s kladným, nebo extrémně kladným emočním vztahem rodičů k dítěti bez krajních forem výchovného řízení. Toto je nejvíce patrné u pole 5 – kladný, extrémně kladný emoční vztah se středním výchovným řízením, žáci zde uvádějí studijní průměr 1,7. Dále pak u pole 6 – kladný emoční vztah se slabým řízením, žáci zde dosahují studijního průměru 2,0. Slabé řízení se zde projevuje jako méně motivující než střední, které je vyrovnané a adekvátní pro příznivý rozvoj osobnosti. U pole 4 - kladný, případně extrémně kladný emoční vztah se silným řízením, uvádějí žáci studijní průměr 2,05 což je jen nepatrně horší průměr než u slabého řízení. Silné řízení i při kladném emočním vztahu však můžeme považovat a také považujeme za krajní formu řízení v oblasti požadavků a je patrné, že není tak efektivní jako vyvážené střední řízení. Na poli 7 - kladný, extrémně kladný emoční vztah s rozporným řízením vidíme zhoršující se průměr žáků na 2,25. Rozporné řízení se zde projevuje opět jako krajní forma řízení v oblasti požadavků a i při kladném emočním vztahu k dospívajícím žákům není dostatečně podnětná k dosahování lepších studijních výsledků a rozvoji osobnosti

obecně. Od původního předpokladu v dosažení dobrých studijních výsledků se částečně odchýlili žáci s extrémně kladným emočním vztahem se slabým řízením rodičů v poli – 8, tito žáci dosáhli celkového studijního průměru 2,5. Tento výsledek nasvědčuje tomu, že ani extrémně kladný vztah v kombinaci se slabým řízením nezaručuje dostatečně podnětné prostředí, a to především díky slabému řízení a nevyváženým požadavkům, přesto zde musíme ocenit právě formu kladného emočního vztahu.

Horších studijních výsledků dosahovali naopak žáci se záporným emočním vztahem rodičů, především pak s rozporným výchovným řízením. V poli 1 – záporný emoční vztah se silným, případně středním řízením dosáhl celkový studijní průměr respondentů 2,69. V poli 2 - záporný emoční vztah se slabým řízením se studijní průměr zhoršil na 2,91 a v poli 3 - záporný emoční vztah s rozporným řízením dosahoval již studijní průměr hodnoty 3,06. Tyto výsledky svědčí o tom, že jednak záporný emoční vztah rodičů není podnětný pro dosahování lepších studijních výsledků, v kombinaci se slabým a především rozporným řízením nevytváří dostatečné motivační prostředí pro rozvoj osobnosti obecně.

Daleko nejhorších studijních výsledků však dosáhli žáci zařazení v poli 9, se záporně kladným emočním vztahem bez rozlišení forem výchovného řízení. Studijní průměr u těchto žáků činil 3,08. Dospívající zde vnímají jednoho z rodičů jako výrazně kladného, druhého jako výrazně záporného. Toto vnímání nepřispívá k harmonickému prostředí v rodině a odráží se ve způsobu výchovy, zpětně tak působí na rozvoj osobnosti spíše negativně. Výsledky tohoto průzkumu, především ve vztahu k záporně kladnému emočnímu vztahu mohl ovlivnit nízký počet respondentů. Záporně kladný emoční vztah rodičů k dítěti vykazují pouze tři studenti. Vzhledem k nízké četnosti nepovažují záporně kladný vztah a špatné studijní výsledky za dostatečně prokazatelný k zobecnění tohoto tvrzení.

Při vyhodnocení vzdělání rodičů, uváděli daleko častěji vyšší vzdělání rodičů dívky než chlapci a to především žáci obchodní akademie. Vzdělání rodičů tak souvisí nejen se způsobem výchovy, ale také volbou studijního oboru žáků, toto však nebylo předmětem mého průzkumu. Vzdělání rodičů bylo rozděleno pouze do tří kategorií: základní, středoškolské a vysokoškolské. Žáci tak neměli možnost uvést, zda mají rodiče středoškolské vzdělání zakončené maturitou, nebo bez maturity. Přesto se

ukázalo vyšší vzdělání rodičů spjaté s kladnějším emočním vztahem k dítěti. Žáci uváděli vysokoškolské vzdělání rodičů pouze v polích čtyři až osm, tzn. v polích spjatých s kladným a extrémně kladným emočním vztahem rodičů k dítěti. Kladný emoční vztah se středním řízením uváděli nejčastěji děti vysokoškoláků. Naopak rodiče se základním vzděláním a v našem případě také středoškoláci jsou častěji uváděni jako rodiče s převážně záporným emočním vztahem.

Společné zájmy a koníčky, stejně jako trávení volného času v přítomnosti rodičů uvádějí daleko častěji žáci z rodin s kladným, případně extrémně kladným emočním vztahem a středním řízením, častěji pak se slabým, dokonce rozporným řízením. Tito rodiče jsou pro děti spíše kamarádi a vyhýbají se silnému a direktivnímu výchovnému řízení. Oproti tomu žáci se záporným emočním vztahem rodičů a silným řízením mají s rodiči méně společných zájmů a koníčků, na otázku zda tráví rádi volný čas v přítomnosti rodičů, odpovídají vyhýbavě, nebo spíše záporně. Tyto výsledky nasvědčují tomu, že právě kladný emoční vztah bez krajních forem výchovného řízení je důležitý pro tvorbu harmonického rodinného prostředí vhodného pro příznivý rozvoj adolescentů.

Pokud žáci očekávají od rodičů pomoc, tak se jim ve velké většině dostává a to bez rozdílu emočního vztahu a výchovného řízení v rodině. Záporné odpovědi byly uvedeny pouze v souvislosti se záporným emočním vztahem a krajními formami řízení. Tento ne příliš vhodný a podnětný způsob výchovy v rodině se projevuje i v hodnocení rodičů jako určitého vzoru. V nadpoloviční většině odpovědí se žáci tomuto hodnocení vyhnuli stejné procentuelní zastoupení má i odpověď spíše ano a spíše ne. Žádný z respondentů neoznačil odpověď ano, přesto pět žáků označilo odpověď ne, byli to opět žáci se záporným emočním vztahem a krajními formami řízení v rodině. Z odpovědí se dá usuzovat, že právě tento způsob výchovy v rodině není vhodný a podnětný pro příznivý rozvoj osobnosti dospívající mládeže, jak již bylo prokázáno v souvislosti se studijními výsledky žáků.

Při porovnání způsobu výchovy v rodině u chlapců a dívek bylo zjištěno, že chlapci jsou daleko častěji než dívky vystaveni zápornému emočnímu vztahu ve všech formách výchovného řízení. Naopak dívky se daleko častěji setkávají v rodinách s kladným emočním vztahem opět ve všech formách výchovného řízení. Výrazně zde

však převládá kladný a extrémně kladný emoční vztah se středním výchovným řízením. Naopak v případě záporně kladného emočního vztahu bez rozlišení výchovného řízení není rozdíl mezi chlapci a dívkami zjevně patrný a vzhledem k malé četnosti.

Po zpracování odpovědí a vzhledem k výsledkům průzkumu musím uvést, že došlo k potvrzení všech stanovených hypotéz. Ukázalo se také, že rodinná výchova se zásadním způsobem podílí na rozvoji osobnosti adolescentů.

Závěr

Tato práce se snažila objasnit, jakým způsobem se podílí vliv rodinného prostředí, na rozvoji osobnosti adolescentů. Do jaké míry se na tomto rozvoji podílí výchova v rodině a zda je možno výchovné působení rodičů vysledovat kupříkladu na studijních výsledcích žáků?

Na základě studia odborné literatury, porovnání vědeckých výzkumů zabývajících se problematikou rodiny, vzájemných vztahů rodičů a dětí, problematikou rozvoje osobnosti, socializace a výchovy vůbec, bylo potvrzeno, že prostředí rodiny jako základní socializační činitel se zásadně podílí na rozvoji osobnosti a to jak dětí, tak také dospívající mládeže tzn. adolescentů. Interakce rodičů a dětí podstatně ovlivňuje způsob výchovy, působí na specifické výchovné prostředky a postupy.

Cílem provedeného empirického průzkumu bylo zodpovědět, jakým způsobem se podílí výchova na rozvoji osobnosti adolescentů. Výsledky průzkumu ukazují, že žáci s kladným emočním vztahem v rodině a slabým řízením mají s rodiči společné zájmy, rádi s nimi tráví volný čas. Ve všech případech se jim dostává od rodičů pomoc v případě, že ji potřebují a dále uvádějí, že pro ně rodiče mohou být vzorem. To svědčí o harmonickém vztahu v rodině, kde jsou rodiče vnímáni spíše jako kamarádi. Odpovědi respondentů se lišily jednak podle výchovného řízení a emočního vztahu. Na základě těchto zjištění musím konstatovat, že se výchova v rodině podílí zásadním způsobem na rozvoji osobnosti adolescentů. Harmonické prostředí a kladný emoční vztah působí pozitivně na rozvoj osobnosti a naopak.

Na otázku jaký je rozdíl ve způsobu výchovy v rodině dle studijních výsledků adolescentů musím uvést, že se liší výsledky žáků dle emočního vztahu ale také podle způsobu výchovného řízení. Zde nám výsledky průzkumu potvrdily stanovené hypotézy.

Podarilo se prokázat, že dobrý prospěch mají častěji žáci s kladným nebo extrémně kladným emočním vztahem rodičů, bez krajních forem výchovného řízení. Tato hypotéza byla potvrzena na základě porovnání studijního průměru žáků a způsobu

výchovy v rodině. Výsledkem průzkumu bylo zjištění, že žáci s kladným emočním vztahem bez rozdílu způsobu výchovy dosahují lepších studijních výsledků než žáci se záporným emočním vztahem. Daleko nejlepších výsledků pak dosáhli žáci s kladným emočním vztahem a středním řízením.

Současně tak byla potvrzena i druhá hypotéza, že špatný prospěch mají naopak žáci se záporným emočním vztahem rodičů a extrémními formami řízení. Zde však již závěry nejsou tak jednoznačné. Žáci se silným a středním řízením dosahovali lepších studijních výsledků než žáci se slabým řízením, přitom silné řízení již považujeme za krajní způsob řízení, vyhodnocován však je společně se středním řízením. Správnost hypotézy tak potvrdil studijní prospěch žáků se záporným emočním vztahem a rozporným řízením.

Byla potvrzena i třetí hypotéza a to, že ve výchově chlapců a dívek jsou rozdíly. Daleko více dívek pociťuje ve výchově kladný emoční vztah, naopak chlapci jsou spíše vystaveni zápornému emočnímu vztahu v rodinné výchově.

Mohu si zde v závěru snad jen položit otázku, zda bych dospěl ke stejným závěrům i tehdy, pokud by byl průzkum proveden na daleko širším vzorku respondentů. Na základě srovnání tohoto průzkumu s podobnými výzkumy prováděnými Čápem a jeho spolupracovníky při sestavování a ověřování dotazníku pro zjišťování způsobu výchovy si troufám říci, že ano. Přesto jsou některé hodnoty týkající se např. záporně kladného emočního vztahu v rodině skresleny malým počtem zastoupení.

Vliv rodinného prostředí na rozvoj osobnosti adolescentů spočívá v posilování pozitivního působení rodičů směrem k dítěti, především prostřednictvím kladného emočního vztahu a přiměřeným výchovným řízením a eliminací veškerých nežádoucích vlivů na minimální míru. Přínos zkoumání způsobu výchovy v rodině vidím především v tom, že odhaluje záporný a negativní přístup rodičů, který je mnohdy neuvědomělý a záměrná změna takového přístupu může pomoci v pozitivním rozvoji osobnosti dětí a dospívající mládeže.

Při zpracování této práce jsem porovnával způsob výchovy nejen v rámci pohlaví a studijního průměru žáků, na tyto otázky jsem odpověděl. Byl zde také

částečně zkoumán způsob výchovy v rodině ve vztahu k některým dalším podmínkám vývoje, jakými jsou vzdělání rodičů, nebo prostředí města či venkova. Na tyto otázky zde nebylo možno jednoznačně odpovědět, vidím zde proto možnost v tomto tématu dále pokračovat a využít dosavadních poznatků v dalším možném zkoumání.

Resumé

Práce „Vliv rodinného prostředí na rozvoj osobnosti adolescentů“ je rozdělena do čtyř kapitol. Těmto kapitolám předchází úvod, který rámcově vymezuje vliv rodiny na rozvoj osobnosti a předkládá nám otázky, na které tato práce hledá odpovědi pomocí empirického průzkumu.

První kapitola se zabývá problematikou rodiny, je zde stručně vysvětlen pojem a definice rodiny, dále se zde zabývá strukturou a funkcí rodiny, vzájemnou interakcí rodičů a dětí. Jsou zde srovnávány a posuzovány názory autorů zabývajících se touto problematikou. Je zde posuzován vztah rodičů k dítěti a především způsob výchovy v rodině.

Druhá kapitola je věnována vývoji adolescentů a problematice s tímto vývojem spojené. Zaměřuji se zde jak na vývojové změny obecně, tak i na vývoj psychický, který je ovlivněn veškerým děním spojeným s dospíváním. Rozvoj osobnosti je zde pak spojen s procesem socializace a výchovy.

Ve třetí kapitole popisují provedení průzkumu, který se týká vlivu rodiny na rozvoj osobnosti adolescentů. Jsou zde stanoveny cíle a hypotézy, je zde popsána příprava a provedení průzkumu, dále se zde věnuji zpracování shromážděného materiálu.

Čtvrtá kapitola se věnuje vyhodnocení zpracovaného materiálu. Veškeré vyhodnocené položky dotazníku jsou porovnány ve vztahu ke způsobu výchovy v rodině. Díky takto získaným výsledkům jsou zodpovězeny veškeré položené otázky a stanoveny podmínky, na základě kterých se podařilo prokázat stanovené hypotézy.

Závěr práce nabízí ucelené shrnutí provedeného průzkumu. Jsou zde předloženy odpovědi na stanovené otázky a provedena rekapitulace za jakých podmínek došlo k potvrzení hypotéz. Zcela v závěru se pak zamýšlím nad dalším využitím výsledků tohoto průzkumu.

Anotace

Tématem mojí diplomové práce je „Vliv rodinného prostředí na rozvoj osobnosti adolescentů“. Práce je rozdělena do čtyř částí. První a druhá část se zabývá problematikou rodiny a adolescence. Třetí a čtvrtá část tvoří empirický průzkum a jeho vyhodnocení.

Cílem práce bylo posoudit, jakým způsobem se podílí vlivy rodinného prostředí na rozvoji osobnosti adolescentů a to především vliv výchovy ve vztahu k některým dalším činitelům. Dále pak na základě zjištěných faktů navrhnout opatření k posílení vlivů žádoucích a eliminaci vlivů nežádoucích.

Klíčová slova

Dospívání, determinace, ekonomický, chování, identifikace, kulturní, osobnost, prostředí, rodina, sociální, učení, volný čas, výchova, vzdělání.

Annotation

The theme of my diploma project is influence family background on the adolescent development. My work has got four parts. The first and second parts are tried to solve on families and adolescence. The third and fourth part consists of empirical research and evaluation. The aim of the project was to evaluate the influences of the family background on the adolescent personality development and mainly effect education in relation to some other agents. On the based on the facts found to suggest measures necessary to support the positive influences and to limit the negative ones.

Keywords

Adolescence, determination, economic, behaviour, identification, cultural, personality, background, family, social, learning, free time, upbringing, education.

Literatura

1. BADAL, Z., *Vlivy působící na rozvoj osobnosti dítěte*. Brno: IMS, 2006
2. BURIÁNEK, J., *Sociologie*. Praha: Fortuna, 1996, ISBN 80-7168-304-3
3. ČÁP, J., BOSCHEK, P., *Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy v rodině*. Brno: Psychodiagnostika, s.r.o., 1994
4. ČÁP, J., MAREŠ, J., *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál 2001, ISBN 80-7178-463-X
5. HARTL, P., HARTLOVÁ, H., *Psychologický slovník*. Praha, Portál 2000, IBSN 80-7178-303-X
6. HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-888-0
7. CHRÁSTKA, M., *Metody pedagogického výzkumu*. Praha: Grada 2007, IBSN 978-80-247-1369-4
8. KOHOUTEK, R., *Sociální psychologie*. Brno: IMS, 2004
9. KOHOUTEK, R., *Vývojová psychologie*. Brno: IMS, 2003
10. KRAUS, B., *Sociální aspekty výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999, ISBN 80-7041-841-9
11. KRAUS, B., *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-383-3
12. KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. *Člověk, prostředí a výchova*. Brno: Paido, 2001
13. KUČEROVÁ, S., *Člověk, hodnoty, výchova*. Prešov: 1996, ISBN 80-85668-34-3
14. LANGMEIER, J. a M., *Vývojová psychologie*. Praha: H&H, 1998, ISBN 80-86180-03-4
15. MACEK, P., *Adolescence*. Praha: Portál, 2003, ISBN 80-7178-747-7
16. MOŽNÝ, I., *Sociologie rodiny*. Praha: Slon, 1999,
17. NAKONEČNÝ, M., *Základy psychologie*. Praha: Akademia, 2002. ISBN 80-200-0689-3
18. PÁVKOVÁ, J. a kol., *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 1999.
19. PŘADKA, M., KNOTOVÁ, D. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Brno: PF MU, 1998, ISBN 80-210-3469-6
20. ŘÍČAN, P., *Cesta životem*. Praha: Portál 2006, ISBN 80-7367-124-7
21. SAK, P., *Sociální vývoj mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985.

22. SEKOT, A., *Sociologie v kostce*. Brno: Paido, 2002, ISBN 80-7315-021-2
23. SOBOTKOVÁ, I., *Psychologie rodiny*. Praha: Portál 2007, ISBN 978-80-7367-250-8
24. ŠMOLKA, P., *Rodina v měnících se ekonomických podmínkách*. 1994
25. VÍZDAL, F., *Techniky poznávání osobnosti*. Brno: IMS, 2005

Příloha

Dotazník

Dotazník pro účely zpracování diplomové práce na téma:

Vliv rodinného prostředí na rozvoj osobnosti adolescentů.

Rád bych Vás tímto požádal o spolupráci formou vyplnění tohoto dotazníku. U každé z položek označte X jen jednu z odpovědí. Nepřemýšlejte dlouho, žádná z odpovědí není špatná. Zpracování dotazníku je anonymní a slouží pouze pro zpracování diplomové práce.

1. Škola:
2. Studijní obor:
3. Pohlaví: ☐ chlapec ☐ dívka
4. Bydliště - lokalita: ☐ město ☐ venkov
5. Studijní průměr:
6. Vzdělání rodičů. Otec: ☐ základní ☐ střední škola ☐ vysoká škola Matka: ☐ základní ☐ střední škola ☐ vysoká škola
7. Mám s rodiči podobné zájmy a koníčky. ☐ ano ☐ spíše ano ☐ nevím ☐ spíše ne ☐ ne
8. Rád (a) trávím volný čas v přítomnosti rodičů. ☐ ano ☐ spíše ano ☐ nevím ☐ spíše ne ☐ ne
9. Dostává se vám od rodičů pomoc v případě, že ji potřebujete? ☐ ano ☐ spíše ano ☐ nevím ☐ spíše ne ☐ ne
10. Moji rodiče jsou pro mne vzorem. ☐ ano ☐ spíše ano ☐ nevím ☐ spíše ne ☐ ne

